POPULÄRVETENSKAPLIG LÄSNING FRÅN FORSKNINGSRÅDET FORTE

hösten 2026

FORTE

MAGASIN

RÄTTIGHETER I GUNGNING
Har alla rätt till en ljusnande framtid?

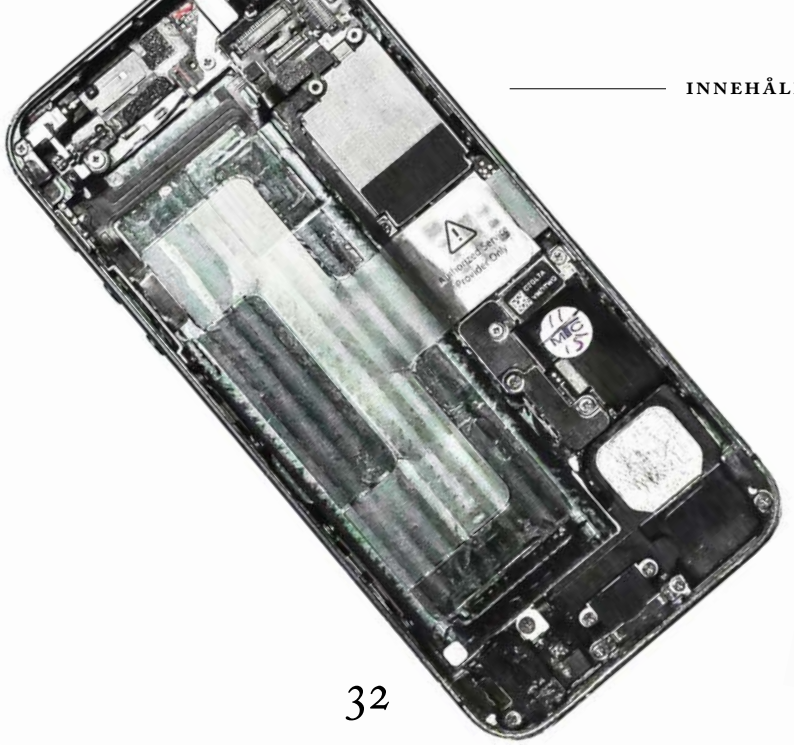
ATT PEKAS UT SOM UTSATT OMRÅDE
Stöd eller stigma?

VEM SKA LAGA FRAMTIDEN?
Grön omställning kräver säkra jobb

OLIKA VÄGAR, LIKA MÖJLIGHETER

Om funktionsnedsättning, delaktighet och ett samhälle för alla

32

28

23

LEDARE 3

FUNKTIONSNEDSÄTTNING GENOM LIVET 5

BORTOM DIAGNOSEN 10

FORSKARSKOLAN SOM KNÖT IHOP UNIVERSITET OCH SOCIALTJÄNST 14

RÄTTIGHETER I GUNGNING 16

PERSONPORTRÄTT: THERÉSE FRIDSTRÖM MONTOYA 20

ATT PEKAS UT SOM UTSATT OMRÅDE 23

ATT HÖRA ELLER INTE HÖRA 29

VEM SKA LAGA FRAMTIDEN? 32

KOM SOM DU ÄR, GÖR PÅ DITT SÄTT 36

GÄSTKRÖNIKA: LOUISE HOFFSTEN 40

MÄNNISKAN BAKOM FORSKNINGEN 42

Redaktörer: Lotta Segelberg och Michelle Bornestad
Ansvarig utgivare: Kruna Madunic, kruna.madunic@forte.se
Omslag: Mattias Broberg
Grafisk form: Södra tornet | Tryck: TMG Tryckeri, Stockholm 2026
ISSN 2001-8258

Har du frågor om din prenumeration? Du kan när som helst uppdatera, kontrollera eller avsluta din prenumeration genom att mejla oss på fortemagasin@forte.se

Ett samhälle där fler kan delta börjar med ökad kunskap

Att få vara del av ett sammanhang, känna sig behövd och ha möjlighet att påverka är viktigt för människans välbefinnande. Men möjligheten att vara delaktig ser olika ut och påverkas av vilka förutsättningar samhället erbjuder.

Vad delaktighet innebär förändras också genom livet. För barn och unga kan det handla om att kunna delta i fritidsaktiviteter och må bra i skolan. I vuxenlivet kan det handla om arbete, självständighet och en fungerande vardag. När vi blir äldre kan det handla om att fortsätta ha sociala sammanhang och kunna delta i samhället på sina egna villkor.

Funktionsnedsättning kan påverka livet på många olika sätt och i olika skeden. Samtidigt är det inte alltid själva funktionsnedsättningen som skapar hindren. Ofta handlar det om hur omgivningen är utformad – om vilka krav som ställs, och om samhällets stöd och aktiviteter är utformade så att alla kan delta.

Här kan forskning bidra med viktig kunskap. Den kan synliggöra hinder, men också visa vad som fungerar och hur samhällets stöd kan utvecklas. Det gäller inom många områden: från skola, fritid och socialtjänst till arbetsliv, vård och digitalisering.

I det här numret berättar forskare och experter om hur samhällets förutsättningar påverkar möjligheten till delaktighet genom livet – från barns fritid och ungas väg till studier eller arbete, till äldres möjligheter till inflytande. Forskning som kan visa vägen mot ett samhälle där funktionsförmåga inte avgör vem som får vara med, och där fler får möjlighet att leva självständiga och meningsfulla liv. För att skapa ett samhälle där fler kan delta krävs både kunskap och en vilja att tänka nytt.

FOTO *Rickard L. Eriksson*

Jonas Björck
Generaldirektör, Forte

Funktionsnedsättning genom livet

Från skolbänk till äldreomsorg

TEXT *Thomas Wedérus* ILLUSTRATION *Mattias Broberg*

Från övergången mellan skola och arbetsliv till steget in i ålderdomen möter personer med funktionsnedsättning utmaningar som samhällets stödsystem inte alltid är rustade för. Två forskningsprojekt belyser hur kunskap och samverkan kan minska risken att människor med behov av stöd hamnar mellan stolarna.

Alla möter vi utmaningar genom livet. För personer med funktionsnedsättning blir de ofta fler och mer komplexa. Oavsett om det gäller steget från barndom till vuxenliv eller de behov som följer med åldrandet behöver samhällets stöd förändras i takt med individen.

En central fråga är vilka möjligheter personer med funktionsnedsättning har att etablera sig och stanna kvar på arbetsmarknaden. De senaste årtiondena har arbetsmarknaden genomgått en omfattande digitalisering och automatisering, vilket borde ha lett till bättre förutsättningar för många som har en funktionsnedsättning. Men forskning visar att trenden i Sverige gått i motsatt riktning, berättar Johan Jarl, universitetslektor i hälsoekonomi vid Lunds universitet som forskar främst på cerebral pares och ryggmärgsbråck

– Ett tydligt exempel är arbetsmarknadsdeltagandet för personer med cerebral pares, vilket har sjunkit kraftigt sedan 90-talet och sedan hållit sig på en låg nivå. Cerebral pares kan i många fall ses som ett generellt exempel på fysiska funktionsnedsättningar, vilket gör att resultaten ofta kan generaliseras. Men vad den här negativa utvecklingen beror på är fortfarande oklart, säger Johan.

För att öka kunskapen om vad som främjar respektive hindrar arbetsmarknadsdeltagande för personer med funktionsnedsättning leder Johan ett nytt Fortefinansierat forskningsprojekt. Genom registerstudier, intervjuer och en större enkätundersökning undersöker forskarna hur olika arbetsmiljöfaktorer påverkar möjligheterna att arbeta och stanna kvar på arbetsmarknaden. Projektet riktar särskilt fokus mot de arbetssätt som växte fram under pandemin och som fortfarande präglar många arbetsplatser, exempelvis möjligheten att arbeta hemifrån och nya sätt att dela information.

Preliminära analyser pekar på en tydlig faktor, enligt Johan:

– Flexibilitet är viktigt, likaså möjligheten att arbeta hemifrån. Om du har en rörelsefunktionsnedsättning kan det ta en ganska stor del av den dagliga energin att faktiskt ta sig till och från jobbet. Den energin kan i stället läggas på arbetet.

– Samtidigt pratar vi om en väldigt heterogen grupp, och svaren mellan individer beror till stor del på vilken funktionsnedsättning det rör sig om. Till exempel kan personer på autismspektrumet snarare betona vikten av en lugn arbetsmiljö och tydliga strukturer.

Det finns förstås inte en lösning som passar alla. I stället handlar det om att möta individen där den är. Ofta kan relativt små anpassningar göra stor skillnad, menar Johan.

– Det handlar om att våga möta personer med funktionsnedsättning. Det behöver heller inte vara en så stor sak att tillsammans med personen anpassa arbetsplatsen eller arbetsuppgifterna.

Men arbetsgivarna är inte ensamma om att påverka vägen in i arbetslivet. För unga med funktionsnedsättning kan övergången från skola till arbetsliv vara avgörande. Med det i åtanke utvecklade Arbetsförmedlingen tillsammans med kommuner runt om i landet projektet Samstart år 2019 för att kunna skapa tydligare samverkan och erbjuda stöd till de som behöver det. Det berättar Christian Skoog vid Arbetsförmedlingen, som ansvarade för Samstart.

– För att Arbetsförmedlingen ska kunna veta vilka elever som behöver det här stödet så måste en samverkan kunna ske med skolorna. Annars riskerar många unga att inte fångas upp förrän efter att de lämnat skolan, när vägen till stöd ofta blir både längre och mer osäker.

Samstart gjorde det möjligt att uppmärksamma elever i behov av stöd redan under gymnasietiden, vilket i sin tur skapade bättre förutsättningar för en mer sammanhållen och trygg övergång till vuxenlivet efter studenten.

”

Flexibilitet är viktigt, likaså möjligheten att arbeta hemifrån. Om du har en rörelsefunktionsnedsättning kan det ta en ganska stor del av den dagliga energin att faktiskt ta sig till och från jobbet. Den energin kan i stället läggas på arbetet.

JOHAN JARL

– De här eleverna behöver inte fundera på att registrera sig på Arbetsförmedlingen, prata i telefon med någon som sitter någon annanstans i Sverige och vänta på att någon ska identifiera deras behov. De har redan en kontakt, säger Christian.

En annan stor fördel är att deltagarna i regel får behålla samma arbetsförmedlare och stöd över tid.

Enligt Anna Chardon, skolsamordnare och biträdande utbildningschef för gymnasiet i Jönköpings kommun, krävdes ett omfattande arbete för att få samarbetet att fungera. Nya kontaktvägar behövde byggas, gemensamma arbetssätt utvecklas och olika verksamheter samordnas. I dag fungerar samarbetet väl, även om vissa utmaningar kvarstår.

– Det kan finnas ett stort motstånd hos en del som jobbar i elevhälsoteam eller på skolan. Det finns fortfarande en tendens att man vill undvika att peka ut elever som behöver stöd, trots att det kan underlätta övergången till arbetslivet, berättar hon.

Samstart är nu avslutat och har införlivats i Arbetsförmedlingens ordinarie verksamhet, efter att ha visat goda resultat. Under perioden 2019–2025 deltog över 6 000 ungdomar, och projektet byggde upp en samverkansmodell mellan Arbetsförmedlingen och skolor i 144 kommuner. Av de unga som deltagit har omkring 4 000 gått vidare till arbete eller studier.

Nu pågår i stället Samstart+ som har ett annat fokus: att stötta ungdomar med funktionsnedsättning eller ohälsa som av olika skäl inte kunnat nås via gymnasieskolan. Samstart+ samverkar med olika kommunala verksamheter, folkhögskolor, Komvux med flera.

– Vi vet att skolan inte identifierar alla som behöver stöd. Genom Samstart+ vill vi bygga samverkan även med andra aktörer, så att unga som hoppat av skolan eller befinner sig i andra verksamheter också kan fångas upp tidigt, säger Christian. ■

FOTO *Ingemar Hultquist*

JOHAN JARL, *universitetslektor i hälsoekonomi vid Lunds universitet*

CHRISTIAN SKOOG, *nationell projektledare på Arbetsförmedlingen*

FOTO *Sarah Larsson*

ANNA CHARDON, *biträdande utbildningschef för gymnasiet i Jönköpings kommun*

”

Det finns fortfarande en tendens att man vill undvika att peka ut elever som behöver stöd, trots att det kan underlätta övergången till arbetslivet.

ANNA CHADRDON

Ålderdom med intellektuell funktionsnedsättning

Text *Thomas Wedérus*

Om vägen från skola till arbetsliv är en kritisk övergång för många unga med funktionsnedsättning, kan steget in i ålderdomen vara minst lika avgörande. När personer med intellektuell funktionsnedsättning blir äldre möter de ofta ett stödsystem som inte är anpassat för deras förändrade behov.

I dag lever personer med intellektuell funktionsnedsättning längre än tidigare tack vare förbättrade levnadsvillkor, men det innebär också en risk att hamna mellan stolarna i samhället. Många får stöd enligt LSS, lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, som bland annat reglerar rätten till gruppbostad och daglig verksamhet. Men när dessa personer blir äldre kan det uppstå behov och frågor som inte alltid fångas upp av vare sig LSS eller äldreomsorgen.

Detta är utgångspunkten för ett Fortefinansierat forskningsprojekt under ledning av Kristina Engwall, universitetslektor i socialt arbete vid Uppsala universitet. Projektet bygger på intervjuer och observationer i flera kommuner för att fånga både de äldres och personalens erfarenheter.

– När LSS infördes 1994 var den här gruppen med intellektuell funktionsnedsättning inte särskilt stor. Därför finns det heller inga särskilda skrivningar eller någon tydlig tanke kring vad som händer med dem när de blir gamla. Det är en kunskapslucka som vi vill fylla, säger Kristina.

En av de frågor som forskarna vill förstå bättre är hur samspelet fungerar mellan funktionshinder- och äldreomsorgen. De har olika uppdrag, olika kompetenser och ofta begränsad insyn i varandras arbete. Det handlar inte bara om organisation och ansvarsfördelning, utan också om föreställningar kring åldrande, funktionsnedsättning och vilken kunskap som värderas högst. Palle Storm, universitetslektor i socialt arbete vid Stockholms universitet och en av forskarna i projektet, beskriver ett tydligt glapp:

– Inom funktionshinderomsorgen saknas ofta kunskap om åldrande, och inom äldreomsorgen saknas kunskap om intellektuell funktionsnedsättning. De här personerna hamnar därför i ett gränsland och riskerar att inte få det stöd de behöver när behoven förändras med åldern.

Ett tydligt exempel är när personer lämnar sin dagliga verksamhet. För många är den en central del av vardagen som ger struktur, social kontakt och aktivitet. När den försvinner kan det innebära att stora delar av dagen blir oplanerade.

– Utan daglig verksamhet riskerar personen att bli passiviserad, ensam och stå utan meningsfull sysselsättning, eftersom träffpunkter och aktiviteter ofta är utformade för ”normtypiska” äldre, säger Palle.

De riskerar då att bli mindre aktiva och mer stillasittande, vilket på sikt kan påverka både den fysiska hälsan och möjligheterna att delta i olika aktiviteter. Förutsättningarna skiljer sig dessutom åt beroende på var i landet man bor.

– I större kommuner, där det bor fler människor, kan det finnas bättre förutsättningar att anpassa verksamheten och till exempel ordna särskilda träffpunkter. Det skulle också kunna innebära att man samlar personer så att de får bo på anpassade gruppboenden och att personalen får specialutbildning, säger Palle.

När personer med intellektuell funktionsnedsättning lever längre än tidigare blir frågorna om åldrande och stöd alltmer angelägna. Genom att rikta ljuset mot gråzonen mellan funktionshinder- och äldreomsorgen hoppas forskarna kunna bidra med kunskap som leder till ett mer sammanhållet stöd genom hela livet. ■

Arbetslivstöd för personer med funktionsnedsättning

Ansvaret för arbetslivsstöd delas mellan flera aktörer. Arbetsförmedlingen har en central roll i att stödja personer att få och behålla arbete. Arbetsgivare ansvarar för anpassning och rehabilitering på arbetsplatsen. Försäkringskassan samordnar insatser mellan olika aktörer. Kommunerna ansvarar för socialt stöd som kan vara avgörande för möjligheten att arbeta.

Stöd för personer med intellektuell funktionsnedsättning

Personer med intellektuell funktionsnedsättning kan ha rätt till stöd enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), som ska ge förutsättningar att leva som andra och delta i samhället. Det kan till exempel handla om daglig verksamhet som ska bidra till en meningsfull sysselsättning. Kommunen har huvudansvaret för dessa insatser, medan andra aktörer kan bidra med stöd kopplat till arbete eller rehabilitering.

Källa: Socialstyrelsen

> *Inom funktionshinderomsorgen saknas ofta kunskap om åldrande, och inom äldreomsorgen saknas kunskap om intellektuell funktionsnedsättning. De här personerna hamnar därför i ett gränsland och riskerar att inte få det stöd de behöver när behoven förändras med åldern.*
>
> *PALLE STORM*

FOTO *Eva Dahlin*

PALLE STORM,
universitetslektor i socialt arbete vid Stockholms universitet

FOTO *Mikael Wallerstedt*

KRISTINA ENGWALL,
universitetslektor i socialt arbete vid Uppsala universitet

Bortom diagnosen

när unga med adhd och autism får sätta ord på styrkor och behov

TEXT *Bertil Janson* ILLUSTRATION *Jenny Sjödin*

Hitta styrkor och förmågor och en konstruktiv väg framåt. Det är målet med ett självskattningsverktyg för barn och unga med adhd och autism som nu finslipas. Syftet är att ge individen en bättre chans att uppnå sin fulla potential.

Sven Bölte, professor i barn- och ungdomspsykiatrisk vetenskap vid Karolinska Institutet, har i nästan 20 år strävat efter ett mer funktionsbaserat synsätt på autism och adhd.

– Vi lever i ett modernt och komplext samhälle som försöker värdesätta mångfald och individualitet. Då kan diagnoser som verktyg för att beskriva, förstå och hjälpa människor bli väldigt trubbiga, säger Sven.

Han menar att det behövs ett komplementärt synsätt, där man i högre grad försöker förstå individer utifrån deras förutsättningar. Hur utmaningar och styrkor samspelar och hur miljön och personerna där – i skolan, hemma eller på arbetet – stöttar eller hindrar. När Sven är ute och pratar om sin forskning uppfattar han att ”alla är med på idén”. Problemet är att det synsättet inte blir implementerat. Det är alltför lätt att falla tillbaka i gamla etablerade rutiner.

– Förr eller senare kommer man fram till tanken: Måste personen utredas för någon typ av diagnos?

Nu leder han ett Fortefinansierat forskningsprojekt som söker svar på hur individuella styrkor och svagheter hänger ihop med mental ohälsa, och vilken roll en hindrande eller stöttande miljö spelar i sammanhanget. Totalt ska 20 000 personer – barn och unga med eller utan autism eller adhd – testa frågorna i det självskattningsverktyg som forskargruppen har tagit fram; ICF CoreSets.

Det baseras på Världshälsoorganisationens (WHO) ICF-system, som används för att kartlägga individers funktion i olika miljöer. Sven tycker att ICF-systemet är tillförlitligt. Det innehåller runt 1 700 sätt att beskriva en persons funktionsförmågor, både fysiska och psykiska, i samspel med omgivningen. Allt är noga genomtröskat av ett stort antal professioner och organisationer i de 194 länder som ingår i WHO.

– Grundtanken med ICF är väldigt bra, men systemet är rätt svårt att använda. Vi vill anpassa det för personer med autism och adhd. Det ska vara lätt att använda, både för dem som jobbar i praktiken och för målgruppen.

Sven betonar att det är individen själv som ska bedöma sin funktionsförmåga, i det här fallet barn och unga mellan 9 och 25 år. Vårdnadshavare kan påminna och hjälpa de allra yngsta, men i ICF-systemet är personens eget perspektiv viktigast. Vårdnadshavare ger sina svar separat. Skattningsfrågorna har finslipats länge, och nu under hösten börjar analyserna ge svar.

En delstudie visar att frågebatteriet fungerar väl. Efter genomförd skattning får deltagarna en sammanfattning av sina styrkor och utmaningar samt vilka faktorer i omgivningen som hindrar respektive stödjer dem. Detta hjälper till att översätta en diagnos till konkreta funktioner i vardagen och gör det lättare att rikta rätt stöd. I stället för att säga ”Hen fungerar inte i klassrummet” kan man formulera det som att det finns hinder i miljön, såsom ljud, avbrott eller otydliga instruktioner, som påverkar uppmärksamhet och arbetsminne.

– Då har vi frågat: är det här någonting som hjälper? Och många tycker att de fått väldigt bra hjälp att sortera tankar och hantera utmaningar.

För många är det också första gången de kommer i kontakt med ett systematiskt sätt att leta efter styrkor och se vad som borde ändras i miljön. Sven liknar kartläggningen vid en personlig coach.

– På ett vänligt och holistiskt sätt berättar den för mig hur situationen är. Jag får en startpunkt för att lära känna mig själv och veta när jag fungerar bättre eller sämre.

Det här synsättet är tyvärr inte så vanligt, menar Sven. Inom vården söks avvikande beteenden och i skola och arbetsliv styr normer kring ”hur man ska vara”. Tendensen att betona svårigheter och problem ser han som lika hämmande för individen som för samhällsutvecklingen.

– Med vår forskning vill vi i stället kultivera människors intressen och preferenser och översätta dem i konkreta handlingar. Egentligen odlar vi motståndskraft. Vi vill ge människor autonomi, makt över sina liv och en möjlighet att uppnå sin fulla potential.

Den styrkan kan behövas, inte minst inför övergången till vuxenlivet. I dagens samhälle är frihetsgraden stor, valen många och komplexa. Ansvaret att välja rätt kan kännas tungt.

– Så är det ju för alla unga, men för gruppen med autism och adhd, som också är ganska sårbar för stress och överbelastning, kan det bli extremt utmanande, säger Sven.

Eric Donell är ordförande för Riksförbundet Attention, en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Han är väl bekant med den ofta knepiga omställningen till vuxenliv för förbundets medlemmar. Där skulle han önska att det fanns mer individuellt stöd. Den typ av skattningsverktyg som forskarlaget arbetar med ser han positivt på.

– Många barn och unga med adhd eller autism får tidigt höra vad de har svårt för. Därför kan det vara värdefullt med verktyg som synliggör styrkor och det som fungerar bra. Samtidigt är det viktigt att inte ställa styrkor mot svårigheter. Båda perspektiven behövs.

Diagnoser fyller en viktig funktion, tycker Eric. De kan ge förståelse, tillgång till stöd och förklara svårigheter som annars lätt misstolkas.

– Problemet uppstår om diagnosen blir slutpunkten i stället för startpunkten. Det viktigaste är inte själva diagnosen, utan vilka insatser, anpassningar och möjligheter som erbjuds.

Bedömningar i skola, vård och samhället i stort fokuserar i dag alltför ofta på vad personen inte klarar av, tycker han.

– Minst lika viktig är frågan om omgivningen är utformad på ett sätt som ger personen möjlighet att lyckas.

Sven Bölte skulle vilja att alla som möter personer med utmaningar strävar efter att få en helhelhetsbild. Och att inställningen främst är lösningsinriktad.

– Det innebär bland annat att försöka förstå när och var individen har sin bästa form. Att vi jobbar med resiliens, självkännedom och att hjälpa människor att bli autonoma och få makt över sina liv. Det skulle jag önska att vi fick in mer av i samhället. ■

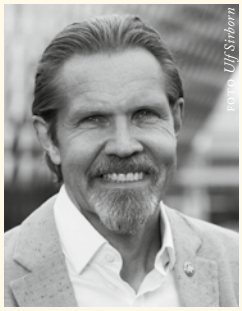

FOTO Ulf Sirborn

SVEN BÖLTE,
professor i barn- och ungdomspsykiatri vid Karolinska Institutet

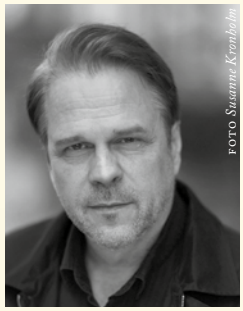

FOTO Susanne Kronholm

ERIC DONELL,
förbundsordförande för Riksförbundet Attention

ICF: ett gemensamt språk för funktion och hälsa

ICF står för International Classification of Functioning, Disability and Health. Det är en klassifikation från WHO som används för att beskriva hur en persons hälsa påverkar funktion och vardagsliv.

Till skillnad från ICD, som klassificerar sjukdomar och diagnoser, fokuserar ICF på vad en person kan och inte kan göra, hur personen kan delta i olika delar av livet och vilka faktorer i omgivningen som påverkar detta. Två personer med samma diagnos kan därför ha helt olika funktionstillstånd.

Källa: Världshälsoorganisationen WHO

Förekomst av adhd och autism i världen

Adhd och autism är vanliga funktionsnedsättningar som finns i alla delar av världen. Orsakerna är inte helt kända, men både ärftliga faktorer och omgivningens krav och förväntningar spelar stor roll. I världen beräknas att

- **omkring 5–7 procent av alla barn har adhd**
- **omkring 3 procent av alla vuxna har adhd (det är vanligare hos yngre än hos äldre)**
- **omkring 1–2 procent av alla barn och vuxna har autism**

Allt fler har fått diagnosen adhd eller autism i Sverige det senaste decenniet. Ökningen kan bero på ökad kunskap och medvetenhet, både i hälso- och sjukvården, i skolan och hos allmänheten. Diagnoskriterierna har delvis också breddats, så att fler omfattas och fler får en neuropsykiatrisk diagnos i stället för en annan diagnos. Symtomen på adhd och autism har däremot inte blivit vanligare.

Källa: Socialstyrelsen

Forskarskolan som knöt ihop universitet och socialtjänst

Text *Michelle Bornestad*

När forskarskolan FYS startade för sju år sedan var målet att bidra till en kunskapshöjning i socialtjänsten. Uppdraget var dubbelt: att utbilda nya forskare med erfarenhet från socialtjänsten och att fördjupa samverkan mellan akademi och praktik.

Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten (FYS) har finansierats av Forte, inom det nationella forskningsprogrammet för tillämpad välfärdsforskning som startade 2017.

Nu när den tioåriga satsningen snart är över och både FYS och det nationella forskningsprogrammet går mot sitt slut känns det lockande att summera vad forskarskolan egentligen ledde till. Lars Plantin är professor i socialt arbete och föreståndare för forskarskolan, tillsammans med professor Kerstin Svensson. För honom handlar svaret både om konkreta resultat och om förändringar som vuxit fram över tid.

– Jag tänker inte att det här tar slut i någon egentlig mening. Det fortsätter, men i andra former, säger han.

Lunds universitet och Malmö universitet har ansvarat för att driva forskarskolan, i partnerskap med Göteborgs universitet och Linnéuniversitetet.

– Uppdraget var att bidra till en kunskapshöjning i socialtjänsten, och det skulle vi göra på två sätt: genom att forskarutbilda 30 yrkesverksamma socionomer och bygga upp samverkansformer mellan universiteten och socialtjänstens verksamheter, säger Lars.

Samtidigt betonar han att forskarskolans betydelse inte bara kan förstås genom antalet doktorander eller publikationer. Minst lika viktigt är de kontakter och samarbeten som vuxit fram under arbetets gång.

– Resultaten finns på flera nivåer. Vi har de konkreta resultaten i form av forskning och doktorander, men också sådant som är svårare att mäta: relationer, nätverk och nya sätt att arbeta tillsammans.

En central del av FYS har varit doktoranderna själva. Genom att alla arbetar inom socialtjänsten samtidigt som de forskar skapas också andra ingångar till forskningsfrågorna.

– När människor tar med sig erfarenheter från praktiken in i forskningen påverkar det ofta vilka frågor som blir viktiga att undersöka, säger Lars.

Samtidigt betonar han att närheten till socialtjänstens verksamheter inte har inneburit att forskningen blivit mindre akademisk.

– Jag tycker att vi har visat att det går att kombinera hög akademisk kvalitet med tydlig relevans för verksamheterna.

Under åren har doktoranderna forskat om allt från äldreomsorg och social barnavård till professionellas arbetsvillkor och organisering inom välfärden. Tillsammans har projekten bidragit till att bredda kunskapen inom fältet.

Under den tid FYS har pågått menar Lars att samtalet om relationen mellan forskning och praktik har förändrats, både inom socialtjänsten och i forskningsvärlden. Frågor om samverkan och nyttiggörande är i dag mer integrerade i hur forskningsprojekt formuleras och bedöms än tidigare.

– I dag ser man mycket tydligare att nyttiggörande och kommunikation inte är något vid sidan av forskningen, utan något som behöver finnas med från början, säger han.

I det sammanhanget har doktoranderna i FYS haft en nyckelroll. Med en fot i socialtjänsten och en i forskningen har de bidragit till att omsätta praktiknära forskning i konkret handling i olika delar av socialtjänsten. Alla har delat sin tid mellan forskning och arbete i verksamheten.

– Det har blivit ett tydligare fokus på hur forskning ska kunna användas i verksamheterna. Jag brukar säga att det är Fortes adelsmärke, det här tänket kring nyttiggörande.

Även om forskarskolan nu avslutas ser Lars det inte som ett definitivt slut. Samarbeten mellan lärosäten, kommuner och regionala FoU-miljöer fortsätter, och många av doktoranderna arbetar i dag vidare inom socialtjänsten och andra välfärdsverksamheter.

– Men det finns fortfarande mycket kvar att göra för att få kopplingen mellan universitet och socialtjänst att fungera bra överallt, säger han.

Samtidigt ser han flera tecken på att arbetet har fått långsiktiga effekter. De medverkande lärosätena har i år beviljats medel från Vetenskapsrådet för att bygga upp en ny strategisk forskningsmiljö; praktiknära professionsforskning om brottslighet. Det innebär att dessa forskningsfrågor får en mer långsiktig hemvist och kopplas tydligare till både utbildning och verksamhetsutveckling.

För Lars blir detta ett kvitto på att forskarskolan har bidragit till mer än enskilda projekt. Det handlar framför allt om relationer och strukturer som gör det möjligt att fortsätta arbetet över organisationsgränser, även i nya konstellationer och kommande satsningar.

– Jag lär nog inte hinna bli färdig med det här innan jag själv går i pension, säger han med ett skratt. ■

Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten (FYS) har finansierats av Forte inom ramen för det nationella forskningsprogrammet för tillämpad välfärdsforskning som löpt 2017-2026.

Syftet med forskarskolan har varit att stärka kunskapsutvecklingen i socialtjänsten och att utveckla samverkan mellan socialtjänst och akademi.

Forskarutbildningen har varit på halvfart under fyra år och lett till en licentiatexamen. Totalt har 30 doktorander från olika delar av landet genomgått forskarutbildningen.

Föreståndare är Kerstin Svensson, professor i socialt arbete vid Lunds universitet och Lars Plantin, professor i socialt arbete vid Malmö universitet.

Mer information, avhandlingar och publikationer finns på forskarskolanfys.se.

foto *Forskarskolan FYS*

KERSTIN SVENSSON, *professor i socialt arbete vid Lunds universitet och* **LARS PLANTIN**, *professor i socialt arbete vid Malmö universitet. Båda är föreståndare för Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten (FYS)*

RÄTTIGHETER I GUNGNING

Har alla rätt till en ljusnande framtid?

TEXT *Nicole Kling*

Krig, klimatkris, ekonomisk turbulens och ett alltmer polariserat politiskt klimat präglar många ungas syn på framtiden. För unga hbtqi+-personer handlar oron inte bara om världsläget, utan också om det egna livets förutsättningar. Samtidigt har attityderna hårdnat och rättigheter som tidigare tagits för givna börjar allt oftare ifrågasättas.

Sverige har länge setts som ett föregångsland för mänskliga rättigheter. Men bakom bilden av framgång finns en annan verklighet: unga hbtqi+-personer lever med större otrygghet, mer psykisk ohälsa och högre risk för självmord än heterosexuella jämnåriga. Elias Fjellander, förbundsordförande för RFSL Ungdom, beskriver hur attityderna till hbtqi+-personer har förändrats under de senaste åren.

– Det är en utveckling som på många sätt går åt fel håll. Vi ser en mer auktoritär, patriarkal och traditionellt konservativ riktning, och det drabbar unga hbtqi+-personer särskilt hårt. Hemma, i skolan, på jobbet och på fritiden kan de behöva kämpa för sådant som andra sällan behöver försvara, säger han samtidigt som han vill nyansera bilden:

– När livet är tufft på många olika sätt är det inte konstigt att man mår dåligt, men alla gör inte det. Jag tycker att det är viktigt att vända på narrativet: vad krävs för att unga hbtqi+-personer ska må bra, och hur tar vi oss dit?

Just den frågan står i centrum för det europeiska forskningsprojektet *Hbtqi+-ungdomars välbefinnande i Europa: föreställningar om framtiden i en turbulent samtid* som handlar om både svenska och europeiska förhållanden. Projektet, som är finansierat av Forte, samlar forskare och samarbetspartners från Storbritannien, Sverige, Estland, Polen och Schweiz. Det är den första kvalitativa studien som undersöker unga hbtqi+-personers välbefinnande i flera europeiska länder samtidigt.

– Mycket forskning om hbtqi+-ungdomar har fokuserat på utsatthet och psykisk ohälsa. Vi vill undersöka vad välbefinnande faktiskt betyder för de unga själva och vad som får dem att må bra. Men vi försöker inte klistra på dem att en framtidsvision måste vara lycklig, det kan också vara en dystopi de bär på. Det viktiga är att det finns utrymme att prata om det, säger Malena Gustavsson, projektledare och lektor i genusvetenskap vid Stockholms universitet.

”

Vi ser en mer auktoritär, patriarkal och traditionellt konservativ riktning, och det drabbar unga hbtqi+-personer särskilt hårt.

ELIAS FJELLANDER

Genom kreativa workshops får unga mellan 18 och 24 år utforska frågor om identitet, gemenskap och framtid. De får bland annat skapa tidslinjer över livets förväntade vägval eller föreställa sig en ”queer island” – en plats där de själva definierar vad ett gott liv innebär. Internationellt beskrivs Sverige ofta som ”bäst i klassen” när det kommer till frågor som rör jämställdhet och hbtqi+, men på senare år har andra länder kommit i kapp och gått om.

– Våra projektkollegor har överraskats av att även unga i Sverige uttrycker så mycket oro inför framtiden, säger Lena Sotevik, postdoktor i genusvetenskap vid Stockholms universitet.

Under lång tid har diskussionen i Sverige främst handlat om hur hbtqi+-personers ställning kan stärkas. Nu märker forskarna att allt fler i stället oroar sig för att redan vunna rättigheter riskerar att försvagas.

– Det handlar bland annat om diskrimineringsskydd och hatbrottslagstiftning. Många av dem vi har intervjuat, både unga hbtqi+-personer och olika samhällsaktörer, upplever att det finns politiska krafter som vill begränsa rättigheter snarare än utvidga dem, säger Lena.

När framtiden känns otrygg blir gemenskapen särskilt viktig. Elias Fjellander berättar om unga utanför storstadsregionerna som reser flera timmar för att delta i en mötesplats för hbtqi+-personer.

– När mycket känns svårt och ligger utanför ens kontroll blir känslan av sammanhang avgörande. Gemenskap bygger motståndskraft. Därför är det viktigt att inte avfärda det som ibland kallas ”mjuka värden”. I oroliga tider är de viktigare än någonsin eftersom de lägger grunden för tillit och, i förlängningen, en fungerande demokrati, säger han.

Forskningsprojektet pågår till 2028 och förhoppningen är att resultaten inte bara ska nå akademin, utan även lärare, kuratorer, fritidsledare, vårdpersonal, myndigheter och beslutsfattare.

– En central poäng är att unga hbtqi+-personer inte är en enhetlig grupp. Erfarenheterna skiljer sig åt beroende på livssituation, bakgrund och andra villkor. Därför räcker det inte att forska om gruppen på avstånd – vi behöver lyssna på de unga själva, säger Malena.

Frågan om unga hbtqi+-personers välbefinnande handlar inte bara om en minoritets hälsa. Den handlar om vilket samhälle som gör vissa unga trygga nog att drömma fritt om framtiden, medan andra behöver se sig om över axeln.

– Om mycket av ens energi går åt att försvara sin rätt att få vara den man är blir det svårare att uppnå sin fulla potential. Det är både en förlust för individen och ett oerhört resursslöseri på samhällsnivå, konstaterar Elias. ■

”

Mycket forskning om hbtqi+-ungdomar har fokuserat på utsatthet och psykisk ohälsa. Vi vill undersöka vad välbefinnande faktiskt betyder för de unga själva och vad som får dem att må bra.

MALENA GUSTAVSSON

LENA SOTEVIK, *postdoktor i genusvetenskap vid Stockholms universitet*

FOTO *RFSL*

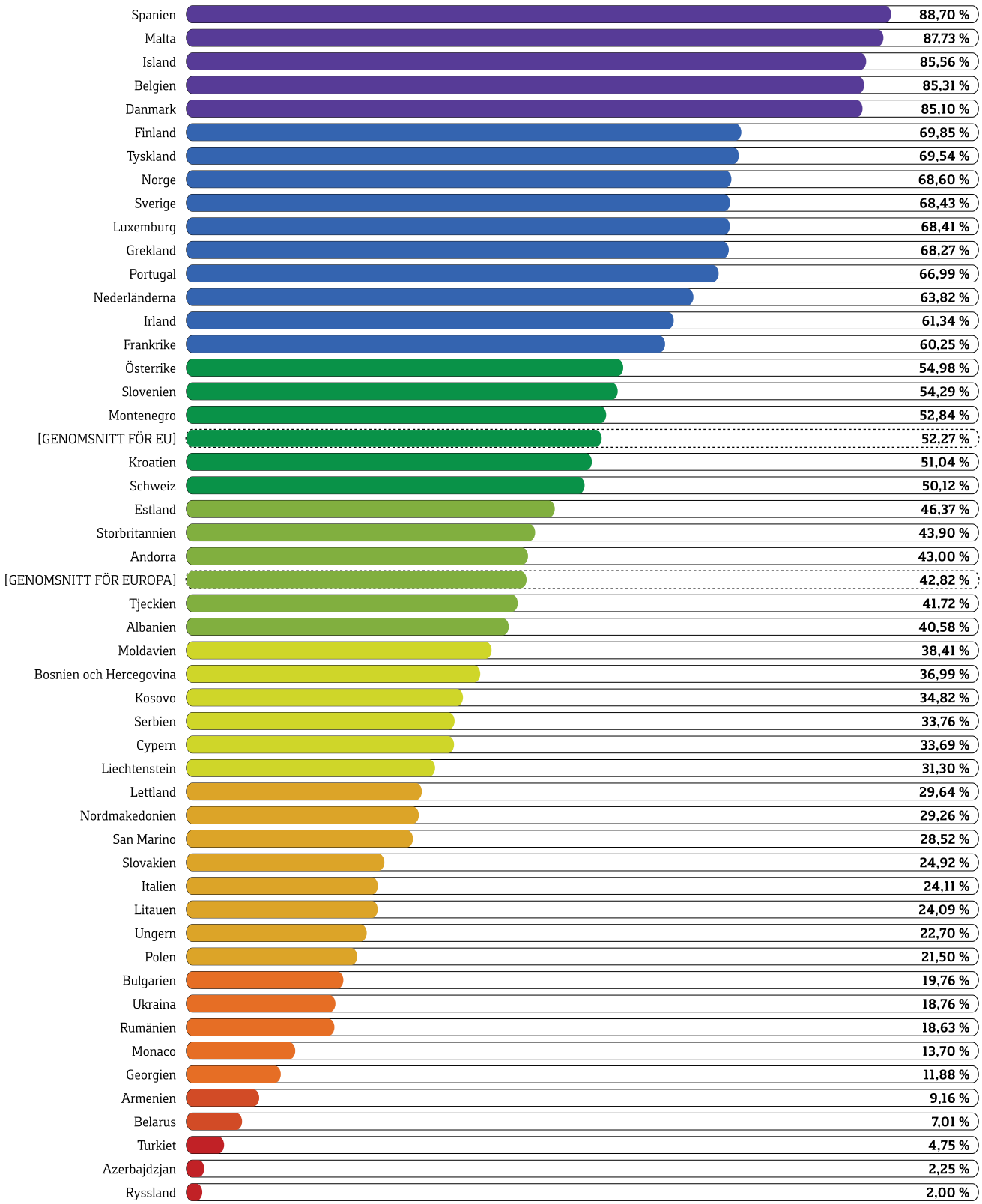
ELIAS FJELLANDER, *förbundsordförande för RFSL Ungdom*

FOTO *Frida Sickinen*

MALENA GUSTAVSSON, *lektor i genusvetenskap vid Stockholms universitet*

REGNBÅGSKARTAN 2026

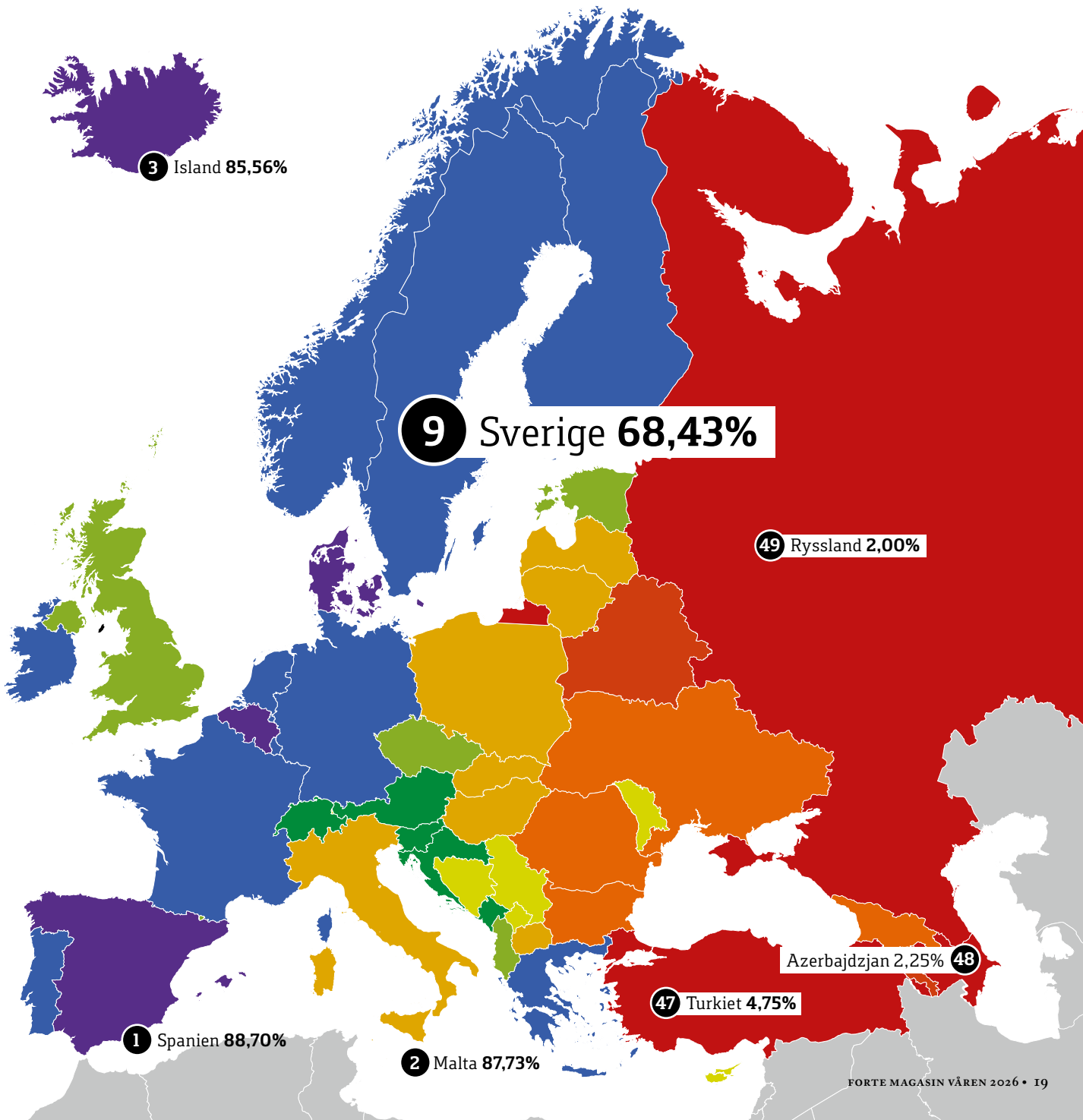

Regnbågskartan

ILGA-Europe's Rainbow Map, eller Regnbågskartan, rankar årligen 49 europeiska länder utifrån lagar och politiska åtgärder som påverkar hbtqi+-personers mänskliga rättigheter. Länderna bedöms på en skala från 0 procent, som innebär omfattande kränkningar och diskriminering, till 100 procent, som innebär full respekt för mänskliga rättigheter och jämlikhet.

Varje land bedöms inom sju områden: jämlikhet och icke-diskriminering, familj, hatbrott och hatretorik, juridiskt erkännande av kön, skydd av intersexpersoners kroppsliga integritet, civilsamhällets handlingsutrymme samt asyl.

Källa: Rainbow Map (delfinansieras av EU)

HENNES SUPERKRAFT: Att se människan från flera håll

TEXT *Anna-Maria Stawreberg*

Therése Fridström Montoyas plan var inte att bli forskare. Hon ville jobba praktiskt och hjälpa människor – inte med teori. I dag är hon både forskare och föreståndare för Centrum för forskning om funktionshinder. Hennes mål: att i ett allt hårdare samhällsklimat öka kunskapen om funktionsnedsättningar.

Målmedveten, taktisk, passionerad – och mångfacetterad. Kanske är det med de fyra orden man bäst beskriver Therése Fridström Montoya, universitetslektor i civilrätt och föreståndare för Centrum för forskning om funktionshinder (CFF) vid Uppsala universitet, som bland annat koordinerar ett nationellt nätverk för funktionshinderforskare finansierat av Forte.

– När jag gick i gymnasiet visste jag inte vad jag ville jobba med. En vän till mina föräldrar föreslog jurist, och så fick det bli, säger Therése.

Åtminstone ett tag. Efter bara någon termin på juristlinjen insåg Therése att det nog inte var juridik hon ville syssla med, hon upplevde att juristutbildningen mest handlade om business och yta. Men hon bestämde sig ändå för att slutföra juridikstudierna.

En kursare hade sett att det skavde allt mer hos Therése och föreslog att hon skulle söka till socionomutbildningen. Efter fem terminer bestämde hon sig slutligen för att byta. Men erfarenheterna från juridiken skulle visa sig bli värdefulla även i hennes nya yrkesinriktning. Med kunskaper från båda utbildningarna förstod Therése hur viktig juridiken är i socialt arbete, samtidigt som hon upptäckte att det fanns få jurister som arbetade där. Så Therése bestämde sig för att ta examen i båda utbildningarna. 1998 var hon färdig med socionomutbildningen och det enda som saknades för att bli klar som jurist var slutuppsatsen. Tillfället att skriva den kom oväntat något år senare i form av en bruten fot. Fjättrad hemma, med foten i gips, skrev hon färdigt uppsatsen om tvångsvård av personer med beroendeproblematik.

Men att bli forskare var inget som lockade henne. Therése ville ju jobba konkret och i nära möten med människor, och hon arbetade några år inom Frivården, Försäkringskassan och slutligen som projektledare på Riksförbundet FUB (för barn, unga och vuxna med intellektuell funktionsnedsättning).

– För att bättre förstå hur den här gruppen människor har det blev jag under några år kontaktperson för en tjej med intellektuell funktionsnedsättning.

Vägen in i den akademiska världen började kring millennieskiftet, när Socialhögskolan vid Stockholms universitet plötsligt hörde av sig med ett akut behov av en lärare i juridik. Ett år senare värvades hon till Örebro universitet som adjunkt i rättsvetenskap. 2009 påbörjade hon sina forskarstudier med en avhandling om möjligheten för personer med intellektuell funktionsnedsättning att leva som andra med stöd av ställföreträdare.

”

ROLLEN SOM FORSKARE INNEBÄR ATT OBJEKTIVT ELLER NEUTRALT GENOMFÖRA UNDERSÖKNINGAR, MEN DET UTESLUTER INTE ATT MAN KAN DRIVAS AV ATT FORSKNINGEN SKA KÄNNAS MENINGSFULL.

THERÉSE FRIDSTRÖM MONTOYA,
universitetslektor i civilrätt och föreståndare för Centrum för forskning om funktionshinder vid Uppsala universitet

– Jag ville utforska hur de två rättsområdena socialrätt och förmynderskapsrätt möter varandra. Hur och om man kommer åt sina sociala rättigheter via en god man eller förvaltare och om rättsområdena är synkroniserade med varandra när det gäller självbestämmande.

Sedan disputationen 2015 vid Uppsala universitet har hon forskat om betydelsen av olika slag av funktionsnedsättning hos personer i rättssystemet, ställföreträdarskap och annat stöd, sociala och mänskliga rättigheter samt sekretess.

– Nu närmast ska jag fokusera på juridiken gällande personer med intellektuella funktionsnedsättningar inom straffrättssystemet. Här finns stora kunskapsluckor, konstaterar Therése.

När möjligheten kom hösten 2023 att ta över som föreståndare för Centrum för forskning om funktionshinder vid Uppsala universitet, CFF, tvekade hon inte.

Hon verkar som funktionshinderforskare inom ett brett forskningsfält, och här blir CFF en mötesplats. Målet är att främja utvecklingen mot ett mer jämlikt och inkluderande samhälle. I det nationella nätverket, som CFF koordinerar, samlas forskare från olika discipliner för att samverka och berika varandra på olika sätt.

Att funktionshinderforskningen sprids till såväl allmänheten och intresseorganisationer som myndigheter och politiker är viktigt om en samhällsförändring ska ske, poängterar Therése.

– Ett sätt som detta sker på är genom tidskriften *Forskning om funktionshinder pågår*. Den är gratis att prenumerera på och presenterar ny forskning på ett lättillgängligt sätt.

I takt med att allt fler rapporter visat hur situationen i samhället för människor med funktionsnedsättningar försämras insåg Therése och kollegorna på fältet att något mer behövde göras.

– Därför startade CFF förra året initiativet Forskare för förändring tillsammans med Centrum för funktionshinderforskning vid Umeå universitet. Initiativet har samlat ett hundratal forskare från hela Sverige för att samtala om hur vi kan bidra till en bättre samhällsutveckling genom att väcka debatt, informera om och öka förståelsen för mänskliga rättigheter, berättar Therése.

Att det rör sig på området är förändringarna i den nya socialtjänstlagen ett tydligt bevis på.

– I den nya socialtjänstlagen har det förebyggande sociala arbetet fått en framskjuten roll och man har nu öppnat upp för att socialtjänsten ska kunna erbjuda fler insatser utan att en utredning genomförs, säger Therése.

Det finns många heta områden inom funktionshindersforskningen. Digitaliseringen och AI-tekniken kan ge stora möjligheter att förbättra för personer med funktionsnedsättningar.

Samtidigt finns stora förändrade behov inom välfärden.

– Allt fler personer med intellektuella funktionsnedsättningar lever längre och behöver anpassad äldreomsorg, vilket hänger samman med bättre levnadsvillkor och medicinska framsteg. Samtidigt har Institutet för mänskliga rättigheter konstaterat att en stor majoritet av de barn och ungdomar som är placerade på SiS-hem av sociala skyddsskäl har någon form av NPF-problematik. För att möta dessa behov behövs forskning som kan bidra på positiva sätt.

– Rollen som forskare innebär att objektivt eller neutralt genomföra undersökningar, men det utesluter inte att man kan drivas av att forskningen ska kännas meningsfull.

När Therése pratar om sitt arbete och sitt uppdrag talar hon i termer av att ”kavla upp ärmarna och göra skillnad”. Och det vill hon fortsätta att göra så länge grundläggande kunskaper om funktionshinder saknas och bemötandet av personer med funktionsnedsättning kan förbättras. Visionen är ett samhälle där funktionsnedsättningar inte betraktas som hinder – varken för individer, grupper eller verksamheter. ■

Centrum för forskning om funktionshinder vid Uppsala universitet

Forskningscentrumet samlar in, sprider och stimulerar forskning om funktionshinder och funktionsnedsättning. De strävar efter ett samhälle där funktionsnedsättningar inte innebär hinder – varken för individer, grupper eller verksamheter.

I en öppen föredragsserie ger de forskare vid Uppsala universitet möjlighet att presentera forskning om funktionsnedsättning. Centrumet ger ut tidskriften *Forskning om funktionshinder pågår* fyra gånger per år, samordnar ett nationellt och nordiskt forskarnätverk samt sprider kunskap via nyhetsbrev. De medverkar även vid konferenser och samverkar med myndigheter och politiker.

ATT PEKAS UT SOM UTSATT OMRÅDE – *stöd eller stigma?*

TEXT *Helena Eriksson Kjellgren*

När områden klassas som utsatta påverkar det människorna som bor där. Vissa kommuner välkomnar klassificeringen för att få mer stöd och resurser. Samtidigt undersöker forskare hur utpekandet påverkar hälsa, tillit och framtidstro.

FOTO *Stina Gränfors*

FOTO *Stina Granfors*

”

Om jag fick önska skulle vi byta ut utsatt område mot ’prioriterat’ område, eftersom det här är platser som kommun, polis och andra behöver satsa på.

CATARINA KLOCKERUD

Det är tidig morgon när Catarina Klockerud, enhetschef för trygghet och civilsamhällessamverkan i stadsdelen Hässelby-Vällingby i Stockholm, får veta att en skottlossning inträffat i området under natten. Ingen har skadats, men arbetsdagen börjar tidigare än planerat.

Delar av Hässelby-Vällingby klassas som utsatt område enligt polisens lista. Händelser som denna är ofta en del av vardagen i dessa områden. Men själva begreppet ”utsatt” skaver hos Catarina.

– Om jag fick önska skulle vi byta ut det mot *prioriterat* område, eftersom det här är platser som kommun, polis och andra behöver satsa på.

Utöver förstärkt polisbevakning i dessa områden görs också insatser på förskolor, i skolor och fritidsaktiviteter samt i föreningslivet. Föräldrar får också stöd i att utbilda sig och komma i arbete. Catarina lyfter också vikten av att polisen finns närvarande i området – inte bara när något har hänt.

Men vad händer med människorna när deras område får en sådan stämpel? Den frågan står i centrum för ett Fortefinansierat forskningsprojekt vid Umeå universitet som undersöker hur klassificeringen som utsatt område påverkar hälsa, tillit och brottsutveckling.

Jeffrey Mitchell, universitetslektor på sociologiska institutionen, började intressera sig för frågan när polisen fick i uppdrag av regeringen att identifiera områden som bedömdes vara särskilt utsatta för kriminalitet och sociala problem.

– Jag ville veta hur polisen skulle gå till väga och vilka effekter det skulle få.

Det som fångade hans intresse var inte bara brottsligheten i områdena, utan vad som händer när ett område pekas ut offentligt och hamnar på en lista. Han har tidigare studerat så kallad redlining i USA – ett system som infördes på 1930-talet där vissa bostadsområden markerades som mindre attraktiva för investeringar och lån. Konsekvenserna syns fortfarande i amerikanska städer, bland annat i skillnader i resurser, hälsa och dödligt våld.

Jeffrey menar att den svenska listan ger en ovanlig möjlighet att studera en pågående process i realtid – hur det påverkar människor och områden i samma ögonblick som de klassas som utsatta, snarare än i efterhand när effekterna redan hunnit sätta sig.

För att undersöka effekterna jämför forskarna utvecklingen i områden som har klassats som utsatta med utvecklingen i liknande områden som inte fått denna klassificering. Hittills har de främst studerat mätbara utfall som drogöverdoser, våldsamma dödsfall, sjukhusvård efter våld och barns födelsevikt. Uppgifterna bygger på registerdata från flera svenska myndigheter och hälsoregister. I vissa analyser syns tecken på försämringar. Bland annat har antalet drogöverdoser ökat jämfört med liknande områden som saknar klassificeringen. Forskarna ser också att fler barn föds med låg födelsevikt efter att områden lagts till på listan.

Hittills har forskarna inte sett några tydliga förbättringar i de utfall de studerat. Men om man inte ser någon förbättring är det också ett viktigt resultat.

Så hur kommer det sig att utvecklingen inte blir bättre trots ökade resurser och insatser?

Det vet forskarna ännu inte.

– Varje gång polisen publicerar listan blir det en nyhetshändelse. Intervjuer görs och alla får veta vilka områden som lagts till eller tagits bort, säger Jeffrey.

Det kan påverka hur områdena uppfattas, både av dem som bor där och av omvärlden. Enligt Jeffrey kan stigmatisering bidra till att människor med större resurser flyttar därifrån, vilket på sikt kan förstärka socioekonomiska skillnader. Han pekar också på att både tillit och upplevelsen av trygghet kan påverkas. Ökad polisnärvaro kan få människor att känna sig tryggare, men det kan också förstärka bilden av att området är farligt.

När forskarna såg att drogöverdoserna ökade väcktes nya frågor. Det kan finnas flera förklaringar, men forskarna vet ännu inte vad som ligger bakom utvecklingen.

– Det skulle kunna vara så att vissa insatser fungerar, men att de negativa effekterna av publiciteten motverkar framstegen, säger Jeffrey.

Bilden är inte entydig. Samma klassificering som kan innebära stigmatisering kan också leda till goda initiativ och fler resurser.

Catarina Klockerud har arbetat länge med trygghetsfrågor i områden som klassats som utsatta.

– I Flemingsberg jobbade vi väldigt hårt för att bli klassat som utsatt område. Det låter konstigt, men vi ville uppmärksamma att det fanns stora problem som behövde hanteras.

Hon menar att klassificeringen ofta leder till ökad samverkan mellan kommun, polis, skolor, fastighetsägare och föreningsliv. I Hässelby strand arbetade flera aktörer tillsammans för att förändra situationen kring Maltesholmstorget, som tidigare var en öppen drogscen.

– Vi tittade på allt från belysning och parkeringar till hur torget används. Vi ordnade aktiviteter, engagerade ungdomar och försökte locka dit vanliga människor. Det ledde till att den öppna drogscenen försvann från torget.

Samtidigt menar Catarina att brottsstatistik inte alltid säger mest om hur människor upplever sin trygghet. När trygghetsmätningar genomfördes i Huddinge uppgav många i Trångsund att de kände sig otrygga, medan fler i Vårby beskrev området som tryggt – trots att det var Vårby som klassats som utsatt.

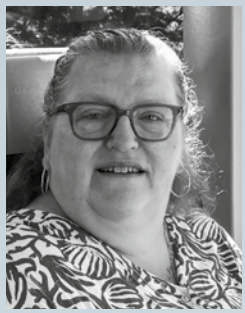
En förklaring kan vara den lokala gemenskap som vissa beskriver.

– Jag har pratat med många människor som har bott hela sitt liv i områden som i dag betecknas som utsatta. De flesta trivs. De känner sina grannar, har sina sammanhang där och ser området som sitt hem, säger Catarina. ■

FOTO *Ulrika Sablén*

JEFFREY MITCHELL, *universitetslektor i sociologi vid Umeå universitet*

CATARINA KLOCKERUD, *enhetschef för trygghet och civilsamhällessamverkan i stadsdelen Hässelby-Vällingby, Stockholms stad*

Utsatt område

Ett utsatt område karaktäriseras av låg socioekonomisk status och att kriminella påverkar det lokala samhället. De kriminella aktörerna har sällan en utstuderad avsikt att ta makt över eller kontrollera området. De påverkar i stället genom nya normer, värderingar och beteenden. Boende och andra aktörer, så som butiker, lokalägare och föreningar anpassar sig medvetet eller omedvetet till de kriminella aktörerna, exempelvis genom en tystnadskultur.

De kriminella aktörerna kan till exempel utöva hot och utpressning, utföra offentliga våldshandlingar och narkotikahandel helt öppet, eller visa ett utåtagerande missnöje mot det offentliga samhället och dess representanter. Följden blir att de boende i området upplever otrygghet, vilket leder till en minskad benägenhet att anmäla brott och medverka i rättsprocessen.

Utvecklingen sker stegvis och uppfattas efterhand som normalt, därför undervärderar polisen och de boende ofta det kriminella tillståndet. I området sker ofta rekrytering och insocialisering av barn och unga till organiserad kriminalitet.

Källa: Polisen

Amerikansk gästforskare bidrar till svensk forskning om vuxna med cerebral pares

Professor Mark Peterson från USA har under hösten börjat gästforska vid Karolinska Institutet. Han bidrar till att stärka kunskapen om hälsa, arbetsförmåga och åldrande hos personer med cerebral pares.

Forskningsprojektet *Cerebral pares – en livslång funktionsnedsättning: samverkan för stärkt hälsa och välfärd hos vuxna* vid Karolinska Institutet har fått finansiering från Forte för att välkomna den amerikanske forskaren som gästforskare.

Mark ser vistelsen i Sverige som en möjlighet att utveckla ett långsiktigt internationellt forskningssamarbete.

– Som en av världens ledande forskningsmiljöer är Karolinska Institutet en mycket attraktiv plats för mig att bedriva forskning på. Jag vill ta del av ett internationellt forskningsutbyte och samarbeta kring frågor som rör hälsa och välbefinnande hos vuxna som lever med cerebral pares, säger han.

Elisabet Rodby-Bousquet, som leder forskningsprojektet vid Karolinska Institutet, ser stora fördelar med att kunna kombinera Marks kompetens inom muskelfysiologi, epidemiologi och registerforskning

MARK PETERSON, *professor i fysikalisk medicin och rehabilitering vid University of Michigan och affilierad forskare vid Karolinska Institutet*

med Karolinska Institutets muskellaboratorium och Sveriges nationella kvalitetsregister CPUP.

– Vi får ökad kunskap om hälsa, arbetsförmåga och åldrande hos personer med cerebral pares, vilket bidrar till forskning med direkt relevans för vård, policy och samhällsplanering i Sverige, säger hon.

En miljard till nystartade forskningscentrum

Forte satsar en miljard kronor på elva nya forskningscentrum som ska bedriva forskning inom fyra områden under de kommande tio åren.

Under 2026 startar elva nya forskningscentrum vid fem lärosäten. Satsningen sträcker sig över tio år och omfattar forskning om kvinnors hälsa och sjukdomar, återgång i arbete, allvarliga psykiska sjukdomar samt vård och omsorg för personer med demens.

Helle Wijk är forskningsledare för Centrum för ett demensvänligt personcentrerat samhälle vid Göteborgs universitet och ett av de centrum som får dela på miljarden. Hon uppskattar särskilt att flera centrum inom samma forskningsområde får möjlighet att utvecklas parallellt och samverka.

– Vi har ju olika kompetenser och en del som vi har gemensamt, och vi kan bli ännu starkare tillsammans.

Ta del av filmade intervjuer med forskare från de olika centrumen på forte.se under Upptäck forskning.

Att höra eller inte höra

Digitala möten förbättrade delaktigheten i arbetslivet

TEXT *Jenny Asp* ILLUSTRATION *Sofia Scheutz*

Pandemin förändrade arbetslivet för de flesta över en natt. För många personer med hörselnedsättning väckte omställningen oro – men den digitala arbetsvardagen visade sig i stället stärka delaktigheten, tvärtemot forskarnas förväntningar.

Var femte vuxen i Sverige har nedsatt hörsel, vilket gör det till en av de vanligaste funktionsnedsättningarna på arbetsplatser. Gruppen har i genomsnitt högre sjukskrivningstal och lämnar oftare arbetslivet i förtid. Orsaken är sällan hörselnedsättningen i sig, utan de svårigheter som uppstår i mötet med andra.

Bullriga och bristfälliga ljudmiljöer gör det svårt att delta i möten och andra sociala sammanhang. Att ständigt behöva anstränga sig för att höra kräver mycket kognitiv energi, vilket kan leda till hörseltrötthet, utmattning och värk.

Mot denna bakgrund blev det under pandemin angeläget att undersöka hur den nya digitala arbetsvardagen påverkade personer med hörselnedsättning. Hur fungerar fysiska kommunikationsstöd i en digital hemmamiljö? Och hur påverkas delaktigheten för personer med hörselnedsättning?

I en studie vid Linköpings universitet undersöktes dessa frågor genom enkäter och intervjuer, i samarbete med Hörselskadades Riksförbund, HRF.

– Vi gick in med hypotesen att digitaliseringen skulle ha skapat nya svårigheter för individer med hörselnedsättning, eftersom vi vet att de ofta lider av bristande kommunikation på arbetsplatsen. Men vi blev ganska förvånade, eftersom vi fick helt andra resultat, säger Elisabeth Ingo, universitetslektor på institutionen för beteendevetenskap och lärande vid Linköpings universitet.

Studien visade att svårigheterna snarare hade minskat för hörselnedsatta under pandemin – och många var positiva till den nya digitala vardagen. Hemma vid datorn fick många större kontroll över faktorer som ljud, ljus och tempo. Tekniska finesser som transkribering och automatiserad textning underlättade också i många möten.

– Så fördelarna är många med digitala möten – när de fungerar bra. Men allt handlar om rätt kommunikativa förutsättningar, för när tekniken och kollegors beteenden fallerar blir det extra besvärligt för den med hörselnedsättning, säger Elisabeth.

I studien lyfts hybridmöten som särskilt problematiska för personer med hörselnedsättning, eftersom det blir svårare att se och höra dem som sitter i det fysiska rummet via skärmen. Även beteenden som aldrig skulle uppstå i fysiska möten, som att inte visa ansiktet, ställer till problem.

– God kommunikation är viktigt för alla, men helt nödvändig för den här gruppen, säger Elisabeth.

Hon får medhåll av HRF:s vice förbundsordförande Susanna Ahlström som menar att en god mötesetikett gynnar alla. Hon har själv grav hörselnedsättning, vilket gör henne beroende av hörapparat och textning vid digitala möten.

– Innan pandemin fanns det aldrig i min värld att vi skulle bli digitala. Att det blev så pass bra var oväntat. Men det krävs struktur och goda förutsättningar för att digitala möten ska fungera väl. I HRF är vi vana vid att prata en i taget i mikrofon, vilket gör stor skillnad. Men det finns en stor okunskap i samhället om vad som är tillgängligt, säger hon.

Men det hamnar ofta på individen att värna dessa förutsättningar. I studiens intervjuer uttryckte ett flertal deltagare frustration över att behöva tjata om sina behov.

– Många upplever att allt hänger på dem. De får själva förbereda inför möten, påminna sina kollegor och se till att allt fungerar. Det gör att de i slutändan inte känner sig lyssnade på, de tappar motivation och kanske ger upp mötet, något som är helt mänskligt, säger Elisabeth.

Här behöver man som chef ta ansvar och skapa förståelse bland hörande kollegor – och rätt förutsättningar för möten. När detta görs upplever många hörselnedsatta en lättnad.

– Det är lättare när chefen går in och säger: ”Nu är det hörlurar som gäller, för alla ska hänga med”. Då kan personer med hörselnedsättning släppa stressen över att behöva förbereda och undra hur mötet ska gå. Det blir en trygghet, säger hon.

Det digitala arbetslivet är här för att stanna. Framåt blir den avgörande frågan hur vi gör kommunikationen tillgänglig, oavsett om mötet sker fysiskt eller digitalt.

– En stor del av dem som arbetar har en hörselnedsättning som kräver särskilda förutsättningar. Det behöver vi väga in i diskussionen om ett hållbart arbetsliv, särskilt nu när mycket går mot det digitala, säger Elisabeth.

Tekniken utvecklas snabbt och erbjuder i dag funktioner som tidigare var otänkbara. Men för att dra nytta av möjligheterna krävs kunskap och stöd.

– Det finns otroliga möjligheter med tekniken och det roliga är att många som tidigare var ovana vid det digitala nu klarar av det. De flesta vill ha kontakt, men ibland krävs det stöttning. Där har HRF gått in med stöd när hörselvården inte har haft resurser att utbilda, säger Susanna. ■

Bättre samtal för alla under möten – fysiska, digitala och hybrid

SKAPA RÄTT FÖRUTSÄTTNINGAR. Ta ansvar som chef och mötesledare. Om du har nedsatt hörsel, tala om det för andra. Var öppen med dina behov när det gäller placering, hjälpmedel med mera. Du som pratar med någon med hörselnedsättning, fråga hur du kan underlätta samtalet.

TALA EN I TAGET. Tala tydligt, i normal samtalston. Lagom är bäst när du talar med någon som hör dåligt: artikulera, rör på läpparna och tala inte för fort – men överdriv inte. Om du har en hörselnedsättning, föregå gärna med gott exempel.

SÄG DET MED ANDRA ORD. Om någon inte hör, upprepa inte samma sak igen och igen – formulera det på ett annat sätt, med andra ord.

VAD PRATAR VI OM? Snabba ämnesbyten mitt i samtal kan vara svåra att följa. Det kan också vara svårt att komma in i ett pågående samtal när man inte riktigt hör. Beskriv ämnet med några få ord: ”Jo, vi pratar om …”

SÄTT LJUS PÅ SAMTALET. God belysning gör det lättare att avläsa. En bra tumregel är därför att den som hör bra alltid ska sitta med ansiktet vänt mot fönstret, med ljuset i ansiktet. Då blir det lättare att avläsa.

Att höra fel är inget misslyckande. Oavsett hur vi hör händer det att vi missförstår varandra. Ibland kan vi se humorn i det, ibland är det inte roligt alls. Men det är aldrig, aldrig något att skämmas för.

Så håller du ett tillgängligt digitalt möte

- **Fråga medarbetare med hörselnedsättning om deras behov.**
- **Skapa en tydlig struktur och mötesetikett – särskilt viktigt vid hybridmöten.**
- **Se till att alla har bra headset med mikrofon.**
- **Slå på funktionen för textning och transkribering.**
- **Se till att alla sitter vid varsin kamera och visar ansiktet.**
- **Säkerställ ljudmiljön: gärna tyst och enskilt rum.**

Källa: Hörselskadades Riksförbund

FOTO *Linköpings universitet*

ELISABETH INGO, *universitetslektor vid Linköpings universitet*

FOTO *Eva Dahlin*

SUSANNA AHLSTRÖM, *vice förbundsordförande på Hörselskadades Riksförbund*

Vem ska laga framtiden?

Grön omställning kräver säkra jobb

TEXT *Ebba Arnborg*

Berget av bortslängd elektronik växer snabbt i digitaliseringens fotspår. Nu ökar trycket på mer reparation och återbruk, vilket ger effekter på arbetsmiljön när en växande bransch tar form. Men hur skapar vi en fungerande infrastruktur för den cirkulära ekonomin och skyddar dem som ska ta hand om det som kastas?

Att låta elektronik som mobiler, datorer och skärmar få ett längre liv genom att reparera och återbruka kan minska avfall, utsläpp och behovet av nyproduktion. Men omställningen till en cirkulär ekonomi förändrar också arbetslivet. Någon ska faktiskt skruva isär, sortera, bedöma och reparera. Allt fler ska hantera trasiga produkter och okända ämnen, och nya arbetsmoment ställer nya krav på företagen.

– Vi behöver tänka in arbetsmiljö i ett tidigt skede, annars finns en risk att den hållbarhetsomställning som vi verkligen behöver i samhället kan komma med ett mycket högt pris, säger Anneli Julander, gruppchef inom hållbart arbetsliv på IVL Svenska Miljöinstitutet.

Hon har lett ett forskningsprojekt finansierat inom Fortes och Formas gemensamma satsning på grön omställning och arbetsliv, som studerat just arbetsplatser inom reparation och återbruk av elektronik. Resultatet är en färdplan för en bransch som väntas växa snabbt. Studien ringar in sex områden där arbetsmiljöarbetet behöver stärkas: kemikalier, säkra arbetssätt, kompetens, rutiner, samverkan och styrning.

– Riskerna kan handla om allt från exponering för skadliga ämnen till brandrisker, belastning och skär- eller klämskador. Dessutom förekommer hot och våld, till exempel vid stöldförsök, säger Anneli.

Den uppmätta halten av kemikalier i luften på arbetsplatserna var visserligen lägre än forskarna förväntat sig. Men Anneli framhåller att det är en ögonblicksbild och att branschen fortfarande är ung. Samtidigt finns det ett stort tryck på att den cirkulära omställningen ska gå snabbt. För henne är mätresultaten därför inte ett skäl att luta sig tillbaka, utan ett tillfälle att agera tidigt.

– Det är bättre att arbeta proaktivt än reaktivt. Vi behöver ha rätt rutiner och kompetens på plats från början, och vi måste våga låta det kosta nu för att undvika problem senare. Det är väldigt lätt att tappa bort människan som står på golvet, säger hon.

Omställningen till en cirkulär ekonomi skapar också behov av nya yrkesroller och ny kompetens. Många elektroniska produkter är inte byggda för att tas isär och repareras. Det ställer höga krav på såväl praktisk erfarenhet som djupare kunskap om hur produkterna ser ut på insidan och var risker kan uppstå, säger Anneli. Hon framhåller att företagen behöver bygga upp säkra arbetssätt, med bland annat skyddsutrustning och tydliga arbetsrutiner.

– Oavsett vilken bakgrund personalen har är det viktigt att arbetsgivaren tillhandahåller anpassat material. Då får medarbetarna bättre förutsättningar att förstå riskerna i arbetet och vilka rutiner de behöver följa för att undvika exponering för ohälsosamma kemikalier och damm, säger hon.

I färdplanen framgår också vikten av utbildning, handledning och kunskapsöverföring. Det kan innebära att nyanställda får gå bredvid en fadder under sin första tid på arbetsplatsen. Ett närvarande ledarskap och ett nära samarbete mellan chefer, medarbetare och skyddsombud pekas också ut som avgörande för en säker arbetsmiljö. Men ansvaret för utvecklingen ligger inte enbart på företagen – även kommunerna har en viktig roll att spela.

– Kommunerna ansvarar för stora delar av infrastrukturen kring insamlingen, de kan skapa rätt förutsättningar och har stora möjligheter att ställa krav i sina upphandlingar, säger Anneli.

I Stockholms stad arbetar man med återbruk på flera nivåer. En viktig del är att ställa tydliga krav i upphandlingarna, exempelvis att produkter som köps in kan vara återbrukade och i första hand ska återbrukas när de lämnas tillbaka till leverantören. Även produkternas innehåll vägs in för att minska risken för att skadliga ämnen ska exponeras vid exempelvis reparationer.

– Vi vill förlänga livslängden på produkterna så mycket som möjligt, säger Sanna Wolff, projektledare för Centrum för cirkularitet på Stockholms stads miljöförvaltning.

En annan del handlar om att tydliggöra värdet av att reparera produkter. Även om en reparation kan innebära en hög engångskostnad kan det ändå vara mer fördelaktigt än att köpa in en ny produkt. Därför behöver de som fattar beslut ute i verksamheterna få bättre stöd i att väga samman både ekonomiska och klimatmässiga konsekvenser, framhåller Sanna.

– En dator ger upphov till 1,2 ton avfall vid tillverkning. Utsläppen vid en reparation är ingenting jämfört med nyproduktion. Här måste vi hjälpa till mer med ekonomisk styrning, utbildning och verktyg, som räknesnurror, säger hon.

Ett tredje spår handlar om att underlätta intern cirkulering. Stockholms stad har utvecklat en egen variant av Blocket – Stocket – där verksamheter kan byta allt från möbler till elektronik med varandra utan kostnad. För möbler som behöver repareras finns också Lundaverkstaden. Där arbetar deltagare inom stadens arbetsmarknadsverksamhet, med stöd av instruktörer som både handleder och utbildar i kemikalier och säkerhet. Nu undersöker verksamheten även möjligheten att börja reparera elektronik, något som redan görs i flera andra kommuner i landet.

– Det skulle både kunna skapa fler gröna jobb och bidra till den gröna omställningen. Så att ökad sysselsättning kan gå hand i hand med klimatmålen, säger Sanna.

Utmaningarna när återbruk ska skalas upp är många, konstaterar hon, och det finns flera praktiska frågor kvar att lösa. När tiotusentals enheter ska cirkulera behövs bland annat nya standardiseringar för hur skicket bedöms och samordning kring insamling och transporter.

– Lagar och regler måste också ändras. Det finns extremt mycket mer att göra. Samtidigt tror jag att den cirkulära ekonomin är en lösning på många frågor, till exempel genom stärkt beredskap om vi kan reparera mer lokalt och ta vara på materialet i uttjänta produkter. Vi måste börja se avfall som en resurs, säger Sanna. ■

ANNELI JULANDER,
gruppchef på IVL Svenska Miljöinstitutet

FOTO *Miljöförvaltningen, Stockholms stad*

SANNA WOLFF,
projektledare för Centrum för cirkularitet på Stockholms stads miljöförvaltning

Vad är elavfall?

Allt som drivs med sladd eller batteri är elavfall, till exempel:

- **El- och batteridrivna produkter som klockor, leksaker, elvispar, kaffebryggare, borrmaskiner, skruvdragare, hushållsapparater och verktyg.**
- **E-cigaretter eller vejp som innehåller ett batteri. Tänk också på att vätska till e-cigaretter sorteras som farligt avfall.**
- **Elskrot, trasiga eller lösa delar från elektroniska produkter.**
- **IT-, audio- och videoutrustning som radio, TV, video, dator, mobil och kamera.**
- **Lampor och ljuskällor, både glödlampor, lysrör, lågenergilampor och hela lamparmaturer.**
- **Stora vitvaror som tvättmaskin, diskmaskin och spis.**
- **Kyl och frys samt annat elavfall med köldmedium.**

Vad händer med elavfallet?

- **Metalldelarna går till materialåtervinning och används vid tillverkning av nya metallprodukter som konservburkar med mera.**
- **Glaset från glödlampor kan också materialåtervinnas vid tillverkning av nya ljuskällor eller andra glasprodukter som exempelvis glasflaskor.**
- **Lysrörspulvret i lysrören tas tillvara och återanvänds vid tillverkningen av nya ljuskällor.**
- **Lågenergilamporna krossas och glaset behandlas på särskilt sätt. Kvicksilvret från ljuskällorna långtidslagras.**
- **Kasserade elprodukter som exempelvis spisar, TV-apparater och mobiltelefoner monteras isär vid en återvinningsindustri. Produkternas olika material delas upp i kategorier. Det som kategoriseras som farligt avfall sorteras ut och tas om hand så att det inte kan skada miljön. Övrigt, rent material, som till exempel plast, metall eller glas, skickas till återvinning så att de kan bli till nya produkter.**

Källa: Stockholm vatten och avfall

Ny forskningsagenda visar vägen för Fortes program för en hållbar socialtjänst

Hej Isabelle Karlsson! Forte har fått i uppdrag av regeringen att driva ett tioårigt forskningsprogram för en hållbar socialtjänst. Vad ska programmet bidra med?
– Programmet ska finansiera forskning som bidrar till en mer hållbar och kunskapsbaserad socialtjänst. Det ska bidra med kunskap som kommer till nytta för socialtjänsten och målgrupperna och också stärka kopplingen mellan forskning och praktik.

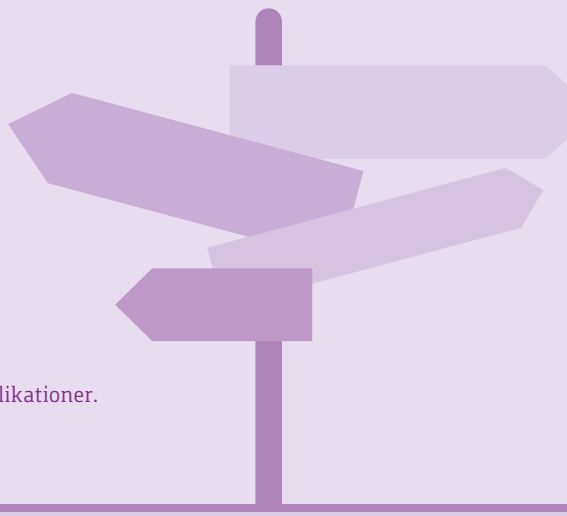
Du har drivit arbetet med att ta fram en strategisk forskningsagenda – vad är det och vad ska den användas till?
– Agendan samlar de behov och utmaningar som vi har identifierat i dialog med forskare, socialtjänsten och andra aktörer. Den presenterar hur vi har omsatt uppdraget och behoven till en inriktning och plan för programmet, som ska hjälpa oss att rikta forskningsmedlen mot frågor där det finns stora behov av mer kunskap. Man kan likna den vid ett slags karta för Fortes löpande arbete med programmet under de kommande åren.

Vilka forskningsbehov och prioriteringar har blivit tydliga i arbetet med agendan?
– Behoven och utmaningarna som framkommit spänner över hela socialtjänsten och gäller både det individ- och klientnära arbetet och mer system- och organisationsinriktade frågor. Att det behövs mer kunskap om vilka bedömningsmetoder, insatser och arbetssätt som fungerar för olika behov och i olika sammanhang är tydligt. Men det som kanske blivit allra tydligast är hur många olika perspektiv och frågor som är angelägna i förhållande till målet om en kunskapsbaserad och hållbar socialtjänst.

Varför ska man läsa den strategiska agendan och vad hoppas du att läsaren ska få med sig?
– Jag hoppas att man ska få en tydlig bild av programmets mål, ramar och inriktning och också en bild av vilka områden det behövs mer forskning inom. För forskare kan den ge inspiration till nya forskningsprojekt, men den är också relevant för alla som arbetar med eller är intresserade av socialtjänstens utveckling.

ISABELLE KARLSSON,
forskningssekreterare på Forte

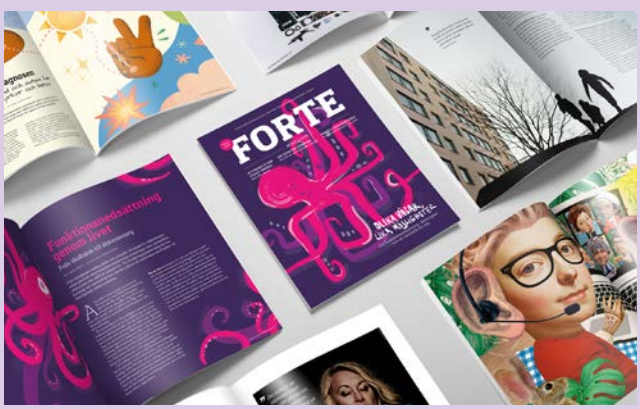

Läs den strategiska forskningsagendan på forte.se under Upptäck forskning → Publikationer.

Prenumerera på Forte Magasin – utan kostnad!

Som prenumerant får du varje nummer av Forte Magasin direkt i brevlådan så snart det har lanserats. Magasinet ges ut i två nummer per år, ett på våren och ett på hösten.

Missa inte nästa nummer – registrera dig på **fortemagasin.se** eller scanna QR-koden.

Kom som du är, gör på ditt sätt

Så kan fler barn med NPF delta i fritidsaktiviteter på egna villkor

TEXT *Johanna Aggestam*

För barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, kan vägen till en fungerande fritid se olika ut. Fortefinansierad forskning från Linköpings universitet visar hur allt från tydligare information till flexiblare aktiviteter kan göra det lättare för alla att delta.

Att gå på fotboll, dans eller andra fritidsaktiviteter är för många barn en självklar del av uppväxten. Men för barn med NPF kan det som fungerar bra för andra bli ett hinder. Ljudnivåer, stora grupper, oväntade förändringar eller höga krav kan påverka möjligheten att delta.

Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, NPF, är ett samlingsnamn för medfödda eller tidigt utvecklade sätt som hjärnan fungerar på. Det kan bland annat påverka koncentration, impulskontroll, socialt samspel, språk och inlärning. Adhd, autism och Tourettes syndrom är exempel på NPF.

> *Det viktigaste är kanske inte att kunna allt om NPF, utan att vara beredd att fråga: Vad skulle göra det lättare för dig att vara med?*
>
> CECILIA LINDGREN

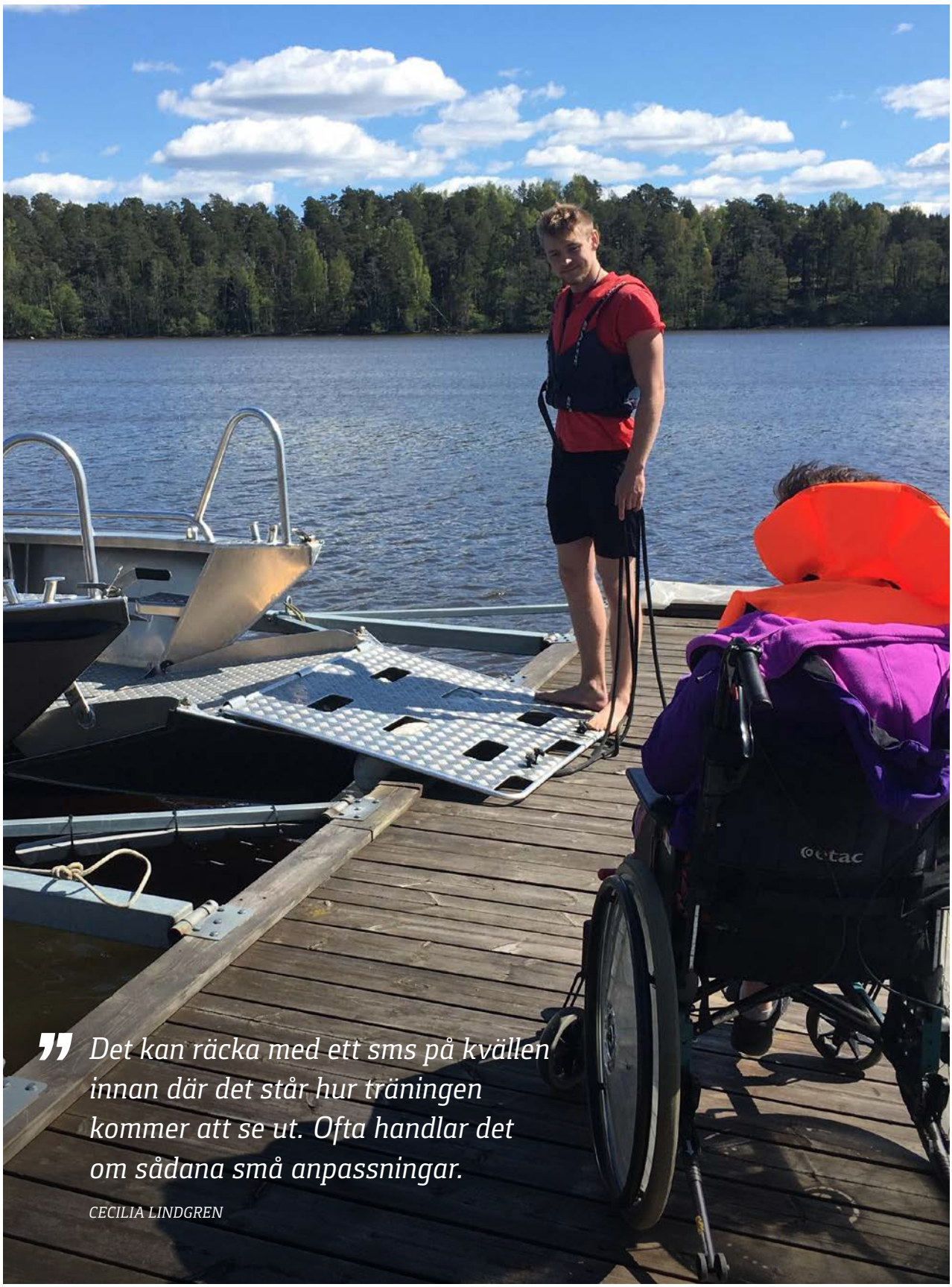
Forskare på forskningsmiljön Tema Barn vid Linköpings universitet har genom observationer och intervjuer undersökt hur barn med NPF deltar i fritidsaktiviteter och vad som kan underlätta eller försvåra deltagandet.

– Det här är ett område som det verkligen behövs forskning på, säger Cecilia Lindgren, biträdande professor vid Tema Barn.

Resultaten visar att barns möjligheter att delta påverkas av allt från ljudnivåer och gruppstorlekar till hur aktiviteter organiseras och hur ledare bemöter barn och föräldrar. Sådant som underlättar för barn med NPF kan samtidigt göra fritidsaktiviteter mer tillgängliga och trivsamma för många andra barn.

– Men det finns inte en lösning som fungerar för alla. Det här är en väldigt heterogen grupp barn med mycket olika behov, konstaterar Rebecka Tiefenbacher, barn- och funktionshinderforskare vid Tema Barn.

Det betyder att det som fungerar för ett barn inte nödvändigtvis fungerar för ett annat. För forskarna handlar det därför mindre om en checklista för

”Det kan räcka med ett sms på kvällen innan där det står hur träningen kommer att se ut. Ofta handlar det om sådana små anpassningar.

CECILIA LINDGREN

FOTO Johnér Premium

NPF och mer om att skapa verksamheter som går att anpassa.

Ett exempel från studien handlar om ett barn där deltagandet i en gymnastikgrupp inte fungerade eftersom det väckte oro hos barnet. När familjen senare hittade en gymnastikgrupp i en annan förening, där deltagarna i förväg kunde se vilka som skulle komma och där träningarna alltid följde samma upplägg, fungerade samma aktivitet betydligt bättre.

– Det kan räcka med ett sms på kvällen innan där det står hur träningen kommer att se ut. Ofta handlar det om sådana små anpassningar, säger Cecilia Lindgren.

Det kan också handla om att ge utrymme för olika sätt att delta. Det behöver inte betyda att barn ska slippa instruktioner eller krav, utan att det finns möjlighet att till exempel ta en paus, få information på ett annat sätt eller delta utan att alltid behöva göra exakt som alla andra.

– Det behöver finnas större frihet i att göra på sitt eget sätt, så att man inte känner att man behöver göra ”rätt” för att få delta, säger Rebecka.

Alla barn har inte möjlighet att hitta en vanlig fritidsaktivitet som fungerar för dem. Därför behövs också verksamheter som är särskilt anpassade för barn och unga med funktionsnedsättning.

På KFUM Alnäs utanför Uppsala arrangeras sedan många år Finduslägret för barn och unga med olika funktionsnedsättningar. Verksamheten bygger bland annat på små grupper, hög ledartäthet och möjlighet att anpassa aktiviteterna efter deltagarna.

Barnens behov och önskemål kan också väga tyngre än de vuxnas planering.

– Det behöver inte vara det vi vuxna har planerat som blir dagens viktigaste aktivitet. Älskar någon till exempel att diska eller vill tillbringa förmiddagen på bryggan, då gör vi det, säger Cecilia Olsson, verksamhetsansvarig på KFUM Alnäs.

För vissa barn kan en sådan verksamhet vara den enda organiserade fritidsaktivitet som fungerar. För andra kan den vara ett komplement till andra aktiviteter.

Samtidigt finns en annan utmaning: att hitta till verksamheten från första början.

– Vi når ofta de som har engagerade föräldrar som dessutom orkar ha koll. Jag tror säkert att det finns fler barn som skulle vilja vara här men som vi inte når, säger Cecilia Olsson.

Det visar att tillgänglighet inte bara handlar om hur själva aktiviteten är utformad. Det handlar också om vilka barn och familjer som får kännedom om den och har möjlighet att ta sig dit.

Forskarna vid Linköpings universitet ser att anpassade verksamheter, som arrangeras just för barn med NPF, fyller flera funktioner. De kan ge barn möjlighet att prova olika aktiviteter i ett sammanhang där kraven är lägre och där det finns större förståelse för olika behov.

Men studien visar också att många barn med NPF vill delta i samma aktiviteter som andra barn.

– När barn får prova på till exempel dans, ridning eller bollsport under lugnare och mer fria former kan de upptäcka vad de tycker om och senare kanske ta steget till en annan verksamhet, säger Rebecka.

Det finns alltså inget enkelt val mellan särskilda verksamheter och inkludering i vanliga aktiviteter. För vissa barn är den anpassade verksamheten avgörande. För andra handlar det om att kunna delta i den vanliga verksamheten – om den är tillräckligt flexibel.

Det väcker också en större fråga om vad som egentligen krävs för att få vara med. Måste alla barn kunna delta på samma sätt för att aktiviteten ska räknas som inkluderande?

Forskarna menar att svaret snarare finns i att fråga barnen själva.

– Det viktigaste är kanske inte att kunna allt om NPF, utan att vara beredd att fråga: Vad skulle göra det lättare för *dig* att vara med? säger Cecilia Lindgren. ■

Åtta tips för en mer NPF-vänlig träning

Ge barn som kommer tidigt en uppgift. Att plocka fram bollar, koner eller redskap gör barnet delaktigt och ger en bra start på träningen.

Stäm av dagsformen. Låt barnen anonymt visa tummen upp, åt sidan eller ner bakom ryggen. Då får du snabbt en bild av hur gruppen mår.

Tillåt rörelse under samlingar. För vissa barn kan det vara lättare att koncentrera sig om de får röra på sig, till exempel med en stressboll eller genom en kort fysisk aktivitet före samlingen.

Börja med något som barnen gillar. En enkel övning som alla klarar av skapar en känsla av att lyckas och kan göra det lättare att komma igång.

Ge mycket positiv återkoppling. Se och uppmärksamma det som fungerar. Positiv feedback kan stärka motivation och självkänsla.

Låt barnen uppmuntra varandra. Hemliga kompisar eller andra enkla sätt att ge varandra beröm kan bidra till gemenskap och göra att fler känner sig sedda.

Sätt dig bredvid barnet vid konflikter. Om du behöver prata om något som hänt, sänk dig till barnets nivå och undvik att stå framför barnet.

Förbered vid förändringar. Berätta i god tid om exempelvis en ny tränare, lokal eller ändrad planering. Ge gärna informationen både muntligt och skriftligt.

Källa: Idrott för alla, Riksförbundet Attention

> *Det behöver finnas större frihet i att göra på sitt eget sätt, så att man inte känner att man behöver göra 'rätt' för att få delta.*
>
> *REBECKA TIEFENBACHER*

FOTO Mattias Arnesson

CECILIA OLSSON, *verksamhetsansvarig på KFUM Alnäs*

FOTO Michael Tholander

CECILIA LINDGREN, *biträdande professor vid Tema Barn, Linköpings universitet*

REBECKA TIEFENBACHER, *barn- och funktionshinderforskare vid Tema Barn, Linköpings universitet*

LOUISE HOFFSTEN:
Livet har blivit så mycket bättre sedan jag sa ja till det

Jag heter Louise Hoffsten och har levt med MS sedan jag var 30 år. I dag är jag 60 år och har alltså haft sjukdomen i halva mitt liv.

När jag fick sjukdomsbeskedet fick jag en chock. Jag trodde inte på vad läkaren sa utan var övertygad om att de besvär jag hade berodde på ett brustet hjärta, efter att min man svek mig. Men det visade sig att jag hade MS, multipel skleros. I det ögonblicket förstod jag inte riktigt vad läkaren sa. Jag hörde orden, men de sjönk inte in.

Det skulle ta mig ett helt liv att förstå vad det innebär att leva med MS och på vilket sätt sjukdomen begränsar mig. MS kan innebära olika funktionsnedsättningar som förändras över tid, och fortfarande vid 60 års ålder lär jag mig nya saker om sjukdomen och om mig själv varje dag.

Jag valde redan från början att berätta i media att jag hade fått diagnosen MS. Jag ville använda mitt kändisskap för att påverka utvecklingen. När jag fick diagnosen fanns det inget som hjälpte mot MS – bromsmedicinerna kom många år senare. Kanske kunde jag bidra till att få fram mediciner och skapa kunskap om vad sjukdomen innebär för de många människor som lever med den. För mig har det också blivit viktigt att betona hur avgörande det är att forskningen fortsätter – både kring MS och andra kroniska sjukdomar och funktionsnedsättningar – så att livet kan bli lättare för allt fler.

För MS kan man leva med. I början hade jag så kallade skov som ställde till det för mig på alla sätt. Det började med domningar i kroppen och problem med balansen. Nu när jag är äldre känner jag mig lugnare med att leva med en kronisk sjukdom. Hela min familj är delaktig och det känns inte lika skrämmande som det gjorde i början.

Jag lever med min sjukdom i stället för att kämpa mot den. Jag lyssnar på kroppen och försöker träna tre gånger i veckan. Simning och vattengympa gillar jag att göra i kombination med gymträning, för att stärka musklerna. Det tog lång tid innan jag accepterade att använda hjälpmedel i vardagen, men i dag uppskattar jag dem. Min smarta telefon och rollatorn ställer alltid snabbt upp när kroppen strejkar.

Livet har blivit så mycket bättre sedan jag sa ja till det. Nu orkar jag mycket mer! Vi som lever med funktionsnedsättningar – oavsett om de beror på sjukdom, skada eller något annat – ska inte vara rädda för att be om hjälp när vi behöver det. Man kan inte alltid förvänta sig förståelse från släkt och vänner, alla har nog med sitt eget. Därför måste vi ta hand om oss själva och sätta upp våra egna gränser.

För mig är det värsta när människor lägger huvudet på sned och tycker synd om en. Då känns det som att de förminskar mig.

En av de viktigaste insikterna jag har fått kom från en sjukgymnast som sa:

”Vi i vården tittar inte främst på vad du inte kan göra längre, utan på vad du *kan* göra!” ■

Vad är multipel skleros?

Multipel skleros eller MS är en neurologisk diagnos. I Sverige lever 24 000 personer med MS. De flesta är mellan 20 och 50 år när de får diagnosen.

MS påverkar det centrala nervsystemet och angriper hjärna och ryggmärg och kan ge upphov till olika funktionsnedsättningar. Symtomen varierar men det är vanligt med domningar, känselbortfall, värk, balanssvårigheter och en överväldigande trötthet.

Källa: Neuroförbundet

FOTO Tom Helmlund

Människan bakom forskningen

Vi passade på att ställa lite mer personliga frågor till forskarna som medverkar i det här numret om sådant som ryms utanför forskningen, resultaten och den akademiska vardagen.

Om din forskning var en TV-serie, vilken genre skulle det vara?

– Eftersom jag främst forskar om rasism och diskriminering inom äldreomsorgen så känns det ibland som en skräckserie. Men eftersom jag får ta del av så mycket engagerat arbete mot detta får det bli en skräckserie med ett bra slut.

PALLE STORM, *universitetslektor i socialt arbete vid Stockholms universitet. Läs mer om Palles forskning på sid. 8.*

FOTO *Eva Dahlin*

– Ett samhällsdrama som The Wire. Den skulle handla om hur omgivningen – skola, arbetsmarknad, institutioner – påverkar människors liv. Precis som i The Wire finns det i min forskning sällan enkla svar. Vad som fungerar beror på kontexten.

JOHAN JARL, *universitetslektor i hälsoekonomi vid Lunds universitet. Läs mer om Johans forskning på sid. 4.*

FOTO *Ingemar Hultquist*

– Ett drama med mörk humor och mycket dialog och relationer, liknande den norska serien Skam.

MALENA GUSTAVSSON, *lektor i genusvetenskap vid Stockholms universitet. Läs mer om Malenas forskning på sid. 16.*

– Funktionshinderforskning som granskar levnadsvillkoren och vardagen för personer med funktionsnedsättning platsar dessvärre i Uppdrag granskning. Det finns stora och växande skillnader mellan politikens honnörsord och individernas verklighet som behöver uppmärksammas och åtgärdas.

KRISTINA ENGWALL, *universitetslektor i socialt arbete vid Uppsala universitet. Läs mer om Kristinas forskning på sid. 7.*

FOTO *Mikael Wallerstedt*

Vilken del av din forskning är mest missförstådd av allmänheten?

– Att hörselnedsättning ofta ses som ett individuellt problem där hörapparater är hela lösningen. Hörapparater är viktiga och kan göra stor skillnad, men många hinder uppstår i mötet med omgivningen.

FOTO *Linköpings universitet*

ELISABETH INGO, *universitetslektor vid Linköpings universitet. Läs mer om Elisabeths forskning på sid. 28.*

– Att det finns enkla svar och lösningar på det mesta som rör sociala frågor. Vi lever i en värld där allt snuttifieras i korta, enkla sanningar, trots – eller kanske på grund av – att världen blir alltmer komplex.

FOTO *Håkan Rojder*

LARS PLANTIN, *professor i socialt arbete vid Malmö universitet och föreståndare för Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten. Läs mer om Lars forskning på sid. 14.*

– Att forskning om unga hbtqi+-personer alltid handlar om utsatthet och att det därför är ett tungt ämne att forska om. Men mötena med dem som deltar i forskningen är alltid väldigt roliga och ofta fyllda av skratt och mycket humor.

LENA SOTEVIK, *postdoktor i genusvetenskap vid Stockholms universitet. Läs mer om Lenas forskning på sid. 16.*

Har du någon bra rutin som du vill dela med dig av?

– Jag försöker gå på alla forskningsseminarier vi har vid vår institution. Det är det absolut bästa sättet att lära sig något nytt, och samtidigt en bra metod för att lista ut hur min forskning passar in i en bredare vetenskaplig tradition.

FOTO *Ulrika Sahlén*

JEFFREY MITCHELL, *universitetslektor på sociologiska institutionen vid Umeå universitet. Läs mer om Jeffreys forskning på sid. 23.*

– Dansa! Och vara utomhus varje dag för att få energi från jorden och naturen. Året runt! Jag är övertygad om att det ger mig energi och harmoni att vara i kontakt med naturen.

THERÉSE FRIDSTRÖM MONTOYA, *universitetslektor i civilrätt vid Uppsala universitet och föreståndare för Centrum för forskning om funktionshinder. Läs mer om Theréses forskning på sid. 20.*

– I vardagen bedömer jag snabbt om något kan göras omedelbart och på kort tid. I sådana fall gör jag det på en gång, vilket gör att min att göra-lista inte blir övermäktig, och många får respons direkt.

FOTO *Ulf Sirborn*

SVEN BÖLTE, *professor i barn- och ungdomspsykiatrisk vetenskap vid Karolinska Institutet. Läs mer om Svens forskning på sid. 10.*

I DETTA NUMMER

FUNKTIONSNEDSÄTTNING GENOM LIVET
– FRÅN SKOLBÄNK TILL ÄLDREOMSORG

BORTOM DIAGNOSEN
– NÄR UNGA MED ADHD OCH AUTISM FÅR SÄTTA ORD PÅ STYRKOR OCH BEHOV

FORSKARSKOLAN SOM KNÖT IHOP UNIVERSITET OCH SOCIALTJÄNST

RÄTTIGHETER I GUNGNING
– HAR ALLA RÄTT TILL EN LJUSNANDE FRAMTID?

PERSONPORTRÄTT:
THERÉSE FRIDSTRÖM MONTOYA

ATT PEKAS UT SOM UTSATT OMRÅDE
– STÖD ELLER STIGMA?

ATT HÖRA ELLER INTE HÖRA
– DIGITALA MÖTEN FÖRBÄTTRADE DELAKTIGHETEN I ARBETSLIVET

VEM SKA LAGA FRAMTIDEN?
– GRÖN OMSTÄLLNING KRÄVER SÄKRA JOBB

KOM SOM DU ÄR, GÖR PÅ DITT SÄTT
– SÅ KAN FLER BARN MED NPF DELTA I FRITIDSAKTIVITETER PÅ EGNA VILLKOR

GÄSTKRÖNIKA:
LOUISE HOFFSTEN

MÄNNISKAN BAKOM FORSKNINGEN

Missa inte nästa nummer!
På fortemagasin.se kan du registrera dig som prenumerant helt utan kostnad.

FORTE
Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd